

سیر تحول حقوق مؤلف در جامعه بین‌المللی

محسن قاسمی *

فهرست مطالب

۴	چکیده
۵	مقدمه
۶	بخش اول: کنوانسیون برن ۱۸۸۶
۶	الف: تاریخچه و کلیات
۷	ب: آثار مورد حمایت
۸	۱- اهمیت شکل و صورت خارجی اثر
۸	۲- حصری نبودن موارد مذکور
۹	۳- ذکر آثار علمی در کنار آثار ادبی و هنری
۹	۴- ویژگی آثار هنری کاربردی
۱۰	۵- آثار مشتق شده
۱۰	۶- متون رسمی و آثار شفاهی
۱۲	ج: اصول حمایت از آفرینش‌های علمی، ادبی و هنری
۱۲	۱- اصل رفتار ملی
۱۷	۲- اصل حمایت بدون تشریفات
۱۷	۳- اصل خلاقیت و نوآوری

* دانشجوی مقطع دکتری حقوق خصوصی دانشگاه تهران و عضو هیأت علمی دانشکده حقوق دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی.

۱۸	د: انواع حقوق پدیدآورنده
۱۹	۱- حقوق غیرمالی یا اخلاقی
۲۱	۲- حقوق مالی
۲۵	ه: مدت حمایت از حقوق پدیدآورنده
۲۶	و: مقررات وضع شده به نفع کشورهای در حال توسعه
۳۰	بخش دوم: کنوانسیون جهانی ژنو ۱۹۵۲
۳۰	الف: علل انعقاد
۳۱	ب: آثار مورد حمایت
۳۱	ج: اصول حمایت از آثار علمی، ادبی و هنری
۳۱	۱- اصل رفتار ملی
۳۲	۲- اصل تشریفات
۳۲	د: حقوق پدیدآورندگان و محدودیت‌های آن
۳۳	ه: مدت حمایت از حقوق پدیدآورنده
۳۴	بخش سوم: کنوانسیون جهانی پاریس ۱۹۷۱
۳۴	الف: علل انعقاد
۳۵	ب: آثار مورد حمایت
۳۵	ج: اصول حمایت از آثار علمی، ادبی و هنری
۳۵	د: حقوق پدیدآورنده و محدودیت‌های آن
۳۷	ه: مدت حمایت
۳۷	بخش چهارم: موافقتنامه تریپس ۱۹۹۴
۳۷	الف: علل انعقاد
۳۹	ب: ارتباط با کنوانسیون‌های حق مؤلف
۳۹	ج: آثار مورد حمایت
۴۰	د: اصول حمایت
۴۱	ه: حقوق پدیدآورندگان
۴۲	و: مدت حمایت
۴۳	ز: مقررات مربوط به کشورهای در حال توسعه
۴۴	بخش پنجم: معاهده حق مؤلف واپسو ۱۹۹۶
	❖ ۱۴۸ مجله حقوقی / شماره سی و پنجم

۴۴	الف: علل انعقاد
۴۴	ب: نوآوری‌های این معاهده
۴۴	۱- توسعه آثار ادبی، هنری تحت حمایت
۴۴	۲- توسعه حقوق پدیدآورندگان
۴۵	۳- تعهدات کشورهای عضو
۴۵	نتیجه‌گیری

چکیده

سیر تحول قواعد بین‌المللی حقوق مؤلف نشان می‌دهد که جامعه بین‌المللی سعی دارد در عین تأمین حداکثر حقوق پدیدآورندگان آثار فکری، علمی، ادبی و هنری، بهره‌مندی تمام کشورهای جهان از دست‌آوردهای مادی و معنوی این‌گونه پدیده‌ها را که برای پیشرفت و توسعه ملت‌ها در زمینه‌های گوناگون اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و سیاسی ضروری و لازم است، تضمین نماید:

۱- با پرهیز از ارائه تعریفی ثابت از آثار علمی، ادبی و هنری و با اکتفا به ذکر تمثیلی مصادیق شایع این پدیده‌ها، امکان حمایت از تمام انواع جدید این‌گونه آفرینش‌های فکری فراهم شده است.
۲- با وضع اصل رفتار ملی، لزوم مساوات و پرهیز از تبعیض در حمایت از آثار خارجی مورد تأکید قرار گرفته است.

۳- کشورهای متعهد اصولاً حق عدول از حداقل‌های تعیین شده برای حمایت از حقوق مالی و غیرمالی پدیدآورندگان را ندارند.

۴- با پیش‌بینی کردن حق شرط (رزرو) در برخی موارد و نیز وضع تدریجی و پیشرونده مقررات قابل توجه به نفع کشورهای در حال توسعه، زمینه‌الحاق آنها به کنوانسیون‌های بین‌المللی حقوق مؤلف، بیش از پیش فراهم شده است.

مقدمه

رشد و گسترش حیرت‌انگیز آفرینش‌های فکری، علمی، ادبی و هنری در سده‌های اخیر، تحول و پیشرفت وسایل و ابزار انتشار، تکثیر، اطلاع‌رسانی و ارتباطات و نیز توسعه مبادلات فرهنگی میان کشورها، جامعه بین‌المللی را بر آن داشت که در سطح فراملی، اقدام به پیش‌بینی قواعد حقوقی لازم برای حمایت از حقوق مالی و معنوی پدیدآورندگان این‌گونه آثار فکری نماید و در این راستا، در سالهای ۱۸۸۶، ۱۹۵۲ و ۱۹۷۱ سه کنوانسیون بین‌المللی برن، ژنو و پاریس در مورد حقوق مؤلف^۱ انعقاد یافت و سپس موافقتنامه «تریپس» راجع به جنبه‌های تجاری حقوق مالکیت فکری به سال ۱۹۹۴ طی سند نهایی مذاکرات دور اروگوئه به مجموعه مقررات سازمان تجارت جهانی اضافه گردید و سرانجام در سال ۱۹۹۶، معاهده حقوق مؤلف (کپی‌رایت) سازمان جهانی مالکیت فکری (WIPO) منعقد گردید.

در حال حاضر شمار زیادی از کشورها به تمام یا برخی از این کنوانسیون‌ها و معاهده و موافقتنامه مزبور پیوسته‌اند و برخی نیز بنا به عللی هنوز به آنها ملحق نشده‌اند و کشورمان نیز یکی از آنها است. حال آنکه اولاً مشارکت در زندگی بین‌المللی و زیستن در جامعه جهانی کنونی به‌عنوان عضوی مؤثر و فعال منوط به پذیرش و رعایت نظم حقوقی عقلایی حاکم در آن است، ثانیاً حمایت از حقوق پدیدآورندگان ایرانی آثار فکری علمی، ادبی و هنری در سطح بین‌المللی جز با پیوستن به کنوانسیون‌ها و معاهدات و موافقتنامه‌های بین‌المللی حق مؤلف امکان‌پذیر نخواهد شد و ثالثاً پیش‌شرط عضویت کشورها در سازمان تجارت جهانی (W.T.O) پذیرش موافقتنامه «تریپس» است و الحاق به سایر کنوانسیون‌ها و معاهدات بین‌المللی حق مؤلف نیز می‌تواند به حصول اجماع برای پذیرش ایران در این سازمان، کمک کند.

از این‌رو در نوشتار حاضر تلاش می‌کنیم سیر تحول موازین و قواعد حقوقی بین‌المللی حاکم بر آفرینش‌های فکری، علمی، ادبی، هنری را با تکیه بر کنوانسیون برن که شالوده و اساس سایر کنوانسیون‌ها و معاهدات و موافقتنامه‌های بین‌المللی حق مؤلف است بررسی نماییم.^۲

---

1. Droit d'auteur = Copyright.

2. حقوق مالکیت صنعتی و تجاری که نوع دیگری از آفرینش‌های فکری است و اختراعات و طرح‌ها و علائم صنعتی و تجاری را در بر می‌گیرد از موضوع این نوشتار خارج است. برای مطالعه تفصیلی در این نوشتار رک. دکتر عبدالحمید شمس، حقوق مالکیت بر علائم تجاری و صنعتی، ج ۱، سمت، ۱۳۸۲.

بخش اول کنوانسیون برن ۱۸۸۶

الف: تاریخچه و کلیات

این کنوانسیون که در ۹ سپتامبر ۱۸۸۶ در برن^۳ منعقد گردید، منجر به افول قراردادهای دو جانبه حمایت از حقوق پدیدآورندگان آثار فکری ادبی و هنری شد و خود به‌عنوان یک سند بین‌المللی معتبر و مستحکم، نقش تضمین‌کننده حقوق مالی و غیرمالی ناشی از این‌گونه آفرینش‌های فکری را به عهده گرفت.

این سند که ادامه دهنده راه و هدف انجمن ادبی و هنری بین‌المللی تأسیس شده در ۱۸۷۸ میلادی است،^۴ سطح بالاتری از حمایت را به پدیدآورندگان اعطاء کرده و تضمین بیشتر و موثرتری فراهم ساخته است. فلسفه وجودی این کنوانسیون را «کلود مازویه»^۵ چنین بیان کرده است:

«گسترش و پیشرفت مستمر ابزار و وسایل انتشار، تکثیر و استفاده از آثار فکری و نیز توسعه و تحول مبادله فرهنگی بین کشورها، مستلزم این بود که حقوق پدیدآورنده نه تنها از طریق قوانین داخلی، بلکه در سطح بین‌المللی نیز مورد حمایت قرار گیرد و کنوانسیون برن این هدف را برآورده کرد چرا که مطابق اصول مندرج در آن، آثار پدیدآورندگان هر یک از کشورهای عضو در سایر کشورهای عضو کنوانسیون، همانند پدیدآورندگان داخلی مورد حمایت قرار می‌گیرند».^۶

اصولاً قواعد مندرج در کنوانسیون برن الزام‌آور بوده و کشورهای عضو نمی‌توانند در داخل قلمرو خود از آنها عدول کنند مگر در موارد خاصی که حق رزرو (شرط) پذیرفته شده باشد. متن اصلی این کنوانسیون از زمان انعقاد تاکنون به کرات مورد تجدید نظر قرار گرفته است که از اهم آنها می‌توان سند برلن ۱۹۰۸،^۷ سند رم ۱۹۲۸،^۸ سند بروکسل ۱۹۴۸،^۹ سند استکهلم ۱۹۶۷،^{۱۰} و سند پاریس ۱۹۷۱ را^{۱۱} نام برد.^{۱۲}

3. Berne.

4. Association littéraire et artistique internationale en 1878.

5. Claude Masouyé.

6. C.Masouyé, Guide de la convention de Berne, Genève, O.M.P.I., 1978, p. 5.

7. Acte de Berlin.

8. Acte de Rome.

9. Acte de Bruxelles.

10. Acte de Stockholm.

11. Acte de Paris.

این نکته قابل ذکر است که گرچه سند ۱۸۸۶ اصل رفتار ملی را در برداشت اما انجام تشریفات حاکم در کشور مبدأ اثر را لازم دانسته بود و قواعد مربوط به حقوق حداقل نیز فقط حق ترجمه را در بر می گرفت، اما تجدید نظرهای بعدی به منظور اصلاح نقایص و تقویت حمایت از حقوق پدیدآورندگان صورت گرفت، در نتیجه به سال ۱۹۰۸، اعضاء کنوانسیون برن در شهر برلن بر حذف اصل لزوم رعایت تشریفات توافق کردند، در سند رم به سال ۱۹۲۸، حقوق غیرمالی پدیدآورنده نیز پذیرفته شد و حق مالی پخش رادیویی^{۱۳} نیز به حقوق مالی اضافه گردید، در سند ۱۹۴۸ بروکسل، مدت حمایت از اثر، ۵۰ سال پس از مرگ پدیدآورنده مقرر گردید و حق تعقیب^{۱۴} نیز در سند گنجانده شد. در سند سال ۱۹۶۷ استکهلم، گسترش جغرافیایی کنوانسیون در اولویت قرار گرفت و منجر به تصویب پروتکلی به نفع کشورهای در حال توسعه گردید و سرانجام اینکه قواعد کلی ماهوی مربوط به حمایت از کشورهای در حال توسعه و نیز شناسایی حق تکثیر و نسخه برداری^{۱۵} در سند سال ۱۹۷۱ پاریس، درج گردید.^{۱۶} هم اکنون اساساً سند پاریس حاکم است و مورد استناد قرار می گیرد اما برخی کشورهای عضو، کماکان عضو سند رم یا بروکسل یا برلن باقی مانده اند. مقر کنوانسیون برن در ژنو بوده و اداره کننده آن، سازمان جهانی مالکیت فکری (O.M.P.I.) است.^{۱۷}

ب: آثار مورد حمایت

براساس بند ۱ ماده ۲ کنوانسیون برن، اصطلاح «آثار ادبی و هنری»^{۱۸} شامل تمام تولیدات ادبی، علمی و هنری صرف نظر از چگونگی شکل و صورت تجلی و ظهور آنهاست: آثاری نظیر کتاب، بروشورها و دیگر نوشته ها، کنفرانس ها، نطق ها،^{۱۹} وعظها،^{۲۰} آثار داستانی «دراماتیک»، موزیکال - دراماتیک، ترکیب های موزیکال همراه با کلام یا بدون کلام،

12. H. Desbois, Caractères essentiels de la révision de Bruxelles de la convention de Berne, in Mélanges Marcel Plaisant, Sirey, Paris, 1960, p. 239.

13. Radiodiffusion.

14. Droit de suite.

15. reproduction.

16. C. Masouyé, La convention de Berne depuis Stockholm: in Revue internationale de droit d'auteur, Janvier 1984, p. 3.

17. Organisation mondiale de la propriété intellectuelle = (WIPO): World Intellectual Property Organisation.

18. Oeuvres littéraires et artistique.

19. Allocutions.

20. Sermons.

آثار مربوط به رقص^{۲۱} و پانتومیم‌ها، آثار سینمایی و آنچه توسط روش‌های شبه سینمایی تولید شده است،^{۲۲} آثار طراحی،^{۲۳} نقاشی،^{۲۴} معماری،^{۲۵} مجسمه‌سازی،^{۲۶} گراور، لیتوگرافی، آثار عکاسی و آنچه توسط روش‌های مشابه آن تولید می‌شود، هنرهای ظریف و کاربردی،^{۲۷} تصویرها،^{۲۸} نقشه‌های جغرافیایی، طرح‌ها و نقشه‌ها،^{۲۹} کروکی‌ها و آثار تجسمی^{۳۰} مربوط به جغرافی، توپوگرافی (نقشه‌برداری)، آثار معماری و علمی همگی از مصادیق آثار فکری تحت حمایت کنوانسیون برن هستند.

۱- ب- ملاحظات مربوط به بند ۱ ماده ۲

این مقرر مستلزم ملاحظات گوناگونی است که به اختصار مورد بررسی قرار می‌گیرد:

۱- اهمیت شکل و صورت خارجی اثر^{۳۱}

همچنان که در نظام‌های حقوقی داخلی نیز پذیرفته شده است،^{۳۲} تجسم خارجی فکر و اندیشه در قالب صورت و شکل متناسب، شرط حمایت از آثار است و چنانکه «کلود مازوبه» می‌گوید، باید فکر و اندیشه به واسطه کلمات، نتها، طرح‌ها و نظایر آن، تجلی و ظهور یابد چه این تجلی و ظهور است که قابل حمایت شدن است نه نفس اندیشه و فکر محض بدون آنکه صورت خارجی محسوس به خود گرفته باشد.

۲- حصری نبودن موارد مذکور در این بند

آنچه که به‌عنوان مصادیق آثار هنری و ادبی در این بند ذکر شده است، من باب تمثیل بوده و جنبه حصری ندارد. فلسفه این امر که مورد اقتباس بسیاری از سیستم‌های حقوقی داخلی قرار گرفته^{۳۳} این است که اشکال و صور جدیدی که به‌واسطه پیشرفت‌های علمی و فنی از زمان

---

21. Chorégraphiques.

22. Cinématographie.

23. Dessin.

24. Peinte.

25. Architecture.

26. Sculpture.

27. Arts appliqués.

28. Illustrations.

29. Plans.

30. Plastique.

31. Forme.

۳۲. صفایی، دکتر سید حسین، مقالاتی درباره حقوق مدنی و حقوق تطبیقی، ج ۱، نشر میزان، ۱۳۷۵، ص ۷۲.

۳۳. از جمله در حقوق ایران، ماده ۲ قانون حمایت حقوق مؤلفان و مصنفان و هنرمندان ۱۳۴۸.

تصویب کنوانسیون به بعد به وجود می‌آیند و نیز آثار غیر قابل دریافت به وسیله چشم و گوش که به آنها فکر نمی‌شد ولی می‌توانند محصول فکر و اندیشه بشری به‌شمار آیند (نظیر عطرها)، خودبخود در زمره آثار تحت حمایت کنوانسیون قرار می‌گیرند.^{۳۴}

۳- ذکر آثار علمی در کنار آثار ادبی و هنری

اصطلاح آثار ادبی و هنری، آثار علمی را نیز در برمی‌گیرد چرا که این‌گونه آثار نیز محصول فکر و اندیشه‌اند و به محض آنکه شکل قابل حمایت به خود بگیرند مشمول این کنوانسیون واقع می‌گردند.

۴- ویژگی آثار هنری ظریف (کاربردی)^{۳۵}

درخصوص آثار هنری ظریف (کاربردی)، بند ۷ ماده ۲ مقرر داشته است که «قانونگذاران کشورهای عضو کنوانسیون می‌توانند حیطة اجرای قوانین ناظر به آثار کاربردی نظیر طرح‌ها و مدل‌های صنعتی و نیز شرایط حمایت از این آثار را با لحاظ مقررات مواد ۷-۴ این کنوانسیون تنظیم و تحدید نمایند. درخصوص آثار مورد حمایت منفرد نظیر طرح‌ها و مدل‌ها در کشور مبدأ نمی‌توان در دیگر کشورهای عضو چیزی جز حمایت خاص اعطا شده به این طرح‌ها و مدل‌ها در کشور مبدأ را درخواست نمود، با این همه، اگر چنین حمایت خاصی در کشور مبدأ صورت نگرفته باشد، این آثار همانند آثار هنری مورد حمایت خواهند بود».

این مقرر خاص به‌واسطه این واقعیت است که نظام‌های حقوقی داخلی اختلاف مشهودی با یکدیگر دارند:

برخی از دولتها دارای رژیم یا رژیم‌های خاصی در مورد این نوع آفرینش‌های فراگیر فکری هستند و برخی دیگر رژیمی جامع و فراگیر پیرامون حقوق مالکیت ادبی و هنری دارند که آفرینش‌های فکری مذکور را هم در برمی‌گیرد. از این‌رو کنوانسیون برای رعایت این اختلافات قانونگذاران ملی را مخیر کرده است. از این امر چنین استنباط می‌شود که اگر تنها یک رژیم خاص در مورد هنرهای کاربردی (ظریف و اجرایی) در کشور مبدأ پیش‌بینی شده باشد، عمل متقابل الزامی است و در نتیجه نمی‌توان از دیگر دول عضو کنوانسیون درخواستی اضافه داشت، زیرا این امر که اثر مورد نظر در کشور خارجی بیشتر از کشور مبدأ مورد حمایت قرار گیرد یا تابع رژیم حقوقی متفاوتی باشد قابل قبول به‌نظر نمی‌آید.

برعکس، کنوانسیون دغدغه و اهتمام خود درخصوص حمایت حداقل از این آثار را نشان

34. Claude Colombet, op.cit., p. 141-142.

35. Arts appliqués.

می‌دهد زیرا در ادامه ماده مزبور مقرر داشته است:

«هنگامی که کشور مورد نظر، حمایت خاصی در مورد طرح‌ها و مدل‌ها ندارد، باید که آثار مربوط

به هنرهای کاربردی را حداقل به‌واسطه حقوق عام پدیدآورنده حمایت کند».^{۳۶}

۵- آثار مشتق شده^{۳۷}

بندهای ۲ و ۳ ماده ۲ که ترجمه‌ها،^{۳۸} اقتباس‌ها،^{۳۹} تنظیم موسیقی^{۴۰} و دیگر اشکال تغییر یافته یک اثر هنری یا ادبی و نیز مجموعه‌های آثار ادبی و هنری نظیر دائرة المعارف‌ها^{۴۱} و گلچین‌ها^{۴۲} را همانند اصل اثر به شرط عدم اضرار به حقوق پدیدآورنده مورد حمایت قرار می‌دهند جدای از بند ۱ آن نیستند. چنین آثار مشتق شده از اصل یک اثر نیز مورد حمایت کنوانسیون هستند، چرا که متضمن نوعی خلاقیت، نوآوری و آفرینشند.

۶- متون رسمی و آثار شفاهی^{۴۳}

در بند ۴ ماده ۲ پیش‌بینی شده است که خود دول عضو کنوانسیون می‌توانند حمایت لازم برای متون رسمی از نوع تقنینی، اداری یا قضائی و نیز ترجمه‌های رسمی این نوع متون را فراهم نمایند.

به‌طور کلی این نوع متون به خاطر ضرورت بهره‌مندی عموم مردم از آنها از مشمول حمایت قوانین، رویه‌های قضائی و عرف‌های داخلی نمی‌شوند.

درخصوص آثار شفاهی نیز طبق بند ۱ ماده ۲ مکرر، دول عضو می‌توانند، به‌طور کلی یا جزئی، گفتارها، سخنان سیاسی و سخنان اظهار شده طی محاکمات قضائی را استثناء کرده و از حمایت آنها صرف نظر کنند.

همچنین دول مختارند که شرایط انتشار مطبوعاتی یا پخش رادیویی کنفرانس‌ها، نطق‌ها، وعظ‌ها و انواع دیگر آثار را تعیین نمایند و آنها را تابع رژیم خاصی قرار دهند به شرطی که استفاده مورد نظر از این آثار به‌واسطه هدف اطلاع‌رسانی موجه باشد. قانونگذاران ملی اغلب از این اختیار استفاده کرده‌اند.

36. Ibid.

37. Dérivées.

38. Traduction.

39. Adaption.

40. Arrangement du musique.

41. Encyclopédie.

42. Anthologie.

43. Textes officiels – oeuvres orales.

به‌عنوان مثال در فرانسه، طبق قانون ۱۱ مارس ۱۹۵۶، استثنایی موقت نسبت به حق پدیدآورنده درخصوص برخی گفتارها و سخنان پیش‌بینی شده و این استثناء از هنگامی واقع می‌شود که چنین سخنانی توسط مطبوعات یا تلویزیون به منظور اطلاع‌رسانی روزآمد، منتشر یا پخش می‌شوند.

کنوانسیون همچنین پیش‌بینی می‌کند که علی‌رغم مختار بودن قانونگذاران داخلی در مقرر کردن معافیت کامل یا جزئی از رعایت حقوق پدیدآورنده، وی از حق انحصاری جمع‌آوری آثار شفاهی مزبور در یک مجموعه برخوردار است.

همچنین اخبار روز یا وقایع گوناگونی که ویژگی اطلاع‌رسانی مطبوعاتی دارند مورد حمایت کنوانسیون نیستند. (بند ۸ ماده ۲) زیرا کنوانسیون بر این باور است که این تلاش‌های ذهنی چنان نیست که بتوان آنها را اثری فکری دانست.

با این همه، قاعده مزبور، مقالات ماهوی چاپ شده در مطبوعات که متضمن اندیشه و تفکر درخصوص واقعیت و وضع موجود بوده و مظهر شخصیت پدیدآورنده خود هستند را شامل نمی‌گردد.

سرانجام اینکه طبق بند ۲ ماده ۲ کنوانسیون برن، قانونگذاران داخلی کشورهای عضو می‌توانند مقرر کنند که آثار ادبی و هنری یا یکی یا تعدادی از مقولات گوناگون میان آنها مادام که محمل و تجسم مادی^{۴۴} نیافته‌اند (مثلاً نوشته یا ضبط نشده‌اند) و صرفاً شفاهی‌اند از حمایت حقوقی برخوردار نمی‌گردند.

چنین آزادی و اختیاری نتیجه اجتناب‌ناپذیر وجود برداشت‌های آستی‌ناپذیر و غیرقابل جمع از برخی واژه‌ها و اصطلاحات است:

برخی بر این باورند که یک اثر ادبی یا هنری آنگاه هویت یافته، شناسایی گردیده و با آثار دیگر خلط نمی‌شود که تجسم مادی پیدا کرده و از حالت شفاهی خارج شده باشد، اما برخی دیگر بر این عقیده‌اند که استقرار مادی نباید شرط حمایت از اثر تلقی گردد چراکه پیدایش و آفرینش یک اثر فکری مستقل از تجسم مادی آن است.

لازم به ذکر است که در قانون نمونه تونس که مورد اقتباس دسته‌ای از کشورهای در حال توسعه نیز قرار گرفته است^{۴۵} چنین اختیاری پیش‌بینی گردیده اما با این استثناء که آثار فرهنگ عامه (فولکلور)^{۴۶} ذاتاً مورد نقل شفاهی قرار می‌گیرد و اساساً نمی‌توان نسبت به آن شرط

44. Matérialisation.

45. Revue de droit d'auteur, Genève, O.M.P.I, 1976, p. 169 – Bulletin de droit d'auteur, Paris, UNESCO, Vol X, N. 2, 1976, p. 10.

46. Folklore.

تجسم مادی را مقرر نمود.^{۴۷}

ج: اصول حمایت از آفرینش‌های فکری

در کنوانسیون برن اصول مهمی از آفرینش‌های فکری حمایت می‌کنند که در این مقام به شرح آنها می‌پردازیم.

۱- اصل رفتار ملی (همانندی آثار خارجی با داخلی)^{۴۸}

طبق بند ۱ ماده ۵ کنوانسیون برن، پدیدآورندگان آثار مورد حمایت این کنوانسیون در کشورهای عضو غیر از کشور مبدأ اثر، از همان حقوق داده شده به آثار ملی توسط قوانین داخلی برخوردار هستند، چه این حقوق در حال حاضر وجود داشته باشد یا اینکه بعداً به وجود آمده و اعطاء گردد.

چنانکه مشاهده می‌شود، در این متن، اصل همانندی آثار خارجی با آثار ملی و داخلی از حیث برخورداری از حقوق مالی و غیرمالی، مقرر شده است. قاعده مندرج در ماده مذکور مستلزم تشریح و تبیین است، زیرا از یک سو فقط آثاری را شامل است که به واسطه آنها پدیدآورنده مورد حمایت کنوانسیون واقع شده و از سوی دیگر حمایت مزبور صرفاً در کشورهای عضو غیر از کشور مبدأ اثر پیش‌بینی شده است، بنابراین در اینجا با دو محدودیت روبرو هستیم.

۱-۱- محدودیت اول را ماده ۳ کنوانسیون چنین مقرر داشته است:

«پدیدآورندگانی که مورد حمایت این کنوانسیون هستند از این قرارند:

الف) پدیدآورندگان تبعه هر یک از کشورهای عضو نسبت به آثار منتشر شده و نشده؛
ب) پدیدآورندگانی که تبعه هیچ یک از کشورهای عضو کنوانسیون نیستند نسبت به آثار منتشر شده برای اولین بار در یکی از کشورهای عضو یا به‌طور همزمان در کشور عضو و یک کشور غیر عضو».

چنانکه مشاهده می‌شود، در این ماده دو ضابطه مختلف درخصوص حمایت از آثار و اجرای اصل رفتار ملی مقرر شده است:

۱- ضابطه ملیت (تابعیت) پدیدآورنده که ضابطه‌ای شخصی است.^{۴۹}

۲- ضابطه اولین انتشار که نوعی یا عینی است.^{۵۰}

47. Claude Colombet, op.cit., p. 142-144.

48. Principe d'assimilation d'unioniste au national.

49. Nationalité (critère personnel ou subjectif).

اگر پدیدآورنده، از اتباع یکی از کشورهای عضو باشد آثار او تحت حمایت کنوانسیون قرار می‌گیرد و آلاً نخستین انتشار اثر او باید در یکی از کشورهای عضو یا همزمان در یکی از کشورهای عضو و غیرعضو صورت گرفته باشد.

بنابراین، در اولین فرض فقط تابعیت پدیدآورنده ملاک است اما در دومین فرض، باید دید که محل انتشار نخستین اثر در کجا بوده است.^{۵۱} باید اضافه کرد که در فرض نخست، طبق بند ۲ ماده ۳ کنوانسیون، سکونت مستمر و معمول در یک کشور^{۵۲} همانند تابعیت آن تلقی شده است. در کنوانسیون، اصطلاح «سکونت معمول» ترجیح داده شده است زیرا هنگام بروز اختلاف به آسانی و سهولت تشخیص داده می‌شود، حال آنکه مفاهیمی نظیر اقامتگاه^{۵۳} چنین نیستند و در هر کشوری مفهوم و ضابطه حقوقی خاص خود را دارند.^{۵۴} باید توجه داشت که استفاده از ضابطه دوم، مستلزم تبیین مفهوم انتشار^{۵۵} است که در اینجا بدان می‌پردازیم. در این خصوص، بند ۳ ماده ۳ کنوانسیون مقرر می‌دارد:

«مقصود از آثار منتشر شده، آثار چاپ شده با رضایت پدیدآورنده صرف‌نظر از چگونگی و نحوه تکثیر^{۵۶} نسخه‌های آن است، به این شرط که عرضه این نسخه‌ها چنان باشد که نیازهای معقول و متعارف^{۵۷} عموم را به لحاظ ماهیت اثر تأمین نماید. نمایش^{۵۸} آثار نمایشی،^{۵۹} نمایشی - موزیکال یا سینمایی،^{۶۰} اجرای یک اثر موسیقی، نقل عمومی و دکلمه یک اثر ادبی، انتقال و پخش رادیویی آثار ادبی و هنری، نمایش یک اثر هنری و ساختن یک اثر معماری، انتشار محسوب نمی‌گردد».

این متن که مندرج در نسخه تجدید نظر شده در استکهلم است، مستلزم ملاحظات گوناگونی است:

---

50. Critère réel ou objectif.

51. Claude Masouyé, Guide de la convention de Berne, p. 28.

52. Résidence habituelle.

53. Domicile.

54. Claude Colombet, Grands principes du droit d'auteur et des droits voisins dans le monde, Litec et UNESCO, Paris, 1990, p. 138.

55. Publication.

56. Reproduction.

57. Raisonnable.

58. Représentation.

59. Dramatique.

60. Cinématographique.

اولاً نسخه‌های اثر باید تکثیر شده باشند و ثانیاً در اختیار عموم قرار گرفته باشند به نحوی که نیازهای متعارف ایشان را کفایت نماید.^{۶۱}

مفهوم نیازهای متعارف عمداً مبهم گذاشته شده تا قابلیت انطباق با نیازهای جدید را داشته باشد.^{۶۲}

با این همه، مفهوم آثار منتشر شده، مواردی از قبیل فرستادن کپی واحد از یک فیلم به یک جشنواره بدون نمایش آن در سالن‌های سینمایی را شامل نمی‌شود، به‌طور مثال در خصوص فیلم‌ها باید این امر را که تولیدکنندگان نسخه‌های آن را در اختیار سالن‌های سینما قرار داده‌اند به دقت بررسی شود تا وقوع انتشار محقق و مسلم گردد.^{۶۳}

و سرانجام اینکه، انتشار باید با رضایت پدیدآورنده صورت گرفته باشد، این یک امر بدیهی است اما بدین خاطر تصریح شده که انتشار ناشی از جعل و تقلب را از شمول حمایت کنوانسیون خارج سازد.^{۶۴}

بررسی این شروط نشان می‌دهد که مفهوم انتشار در کنوانسیون برن بسیار مضیق‌تر از مفهومی است که در بسیاری از قوانین داخلی به آن داده شده است. مثلاً در کشور فرانسه، نمایش یک اثر و بسیاری از موارد اشاره شده در بند ۳ ماده ۳ کنوانسیون برن، از مصادیق انتشار دانسته شده است^{۶۵} و در حقوق ایران نیز طبق ماده ۲۲ قانون حمایت حقوق مؤلفان و مصنفان و هنرمندان مصوب سال ۱۳۴۸، علاوه بر نشر و چاپ و پخش، اجرا نیز همانند انتشار تحت شمول قانون به شمار آمده است. از سوی دیگر باید توجه داشت که کنوانسیون به تعریف انتشار اکتفا نکرده و انتشار همزمان^{۶۶} را نیز مدنظر قرار داده است، مفهومی که امکان اعمال اصل رفتار ملی را هنگام انتشار همزمان یک اثر در کشور عضو و کشور غیر عضو فراهم می‌سازد.

طبق این قاعده آزادمنشانه که در بند ۴ ماده ۳ کنوانسیون برن آمده است، هر اثری که در دو یا چند کشور ظرف مدت زمان ۳۰ روز پس از نخستین انتشار، منتشر شده باشد، انتشار همزمان به شمار می‌آید.

61. S. Durrande, La notion de publication dans les conventions internationales: in Revue internationale de droit d'auteur. Janvier 1982, p. 73.

62. مفهوم‌گرایی (Conceptualisme) که براساس آن برای واژه‌ها و اصطلاحات، یک معنای معین قطعی و ثابت قائل می‌شوند اصولاً موجب رکود و جمود است زیرا مانع انطباق قوانین و مقررات موجود با تحولات اجتماعی شده و زمینه صدور آراء و نظریات نامعقول و نامصفانه را فراهم می‌سازد: اویوراستالی براس و بولاک آلن، فرهنگ اندیشه نو، ترجمه جمعی از مترجمان، چ ۱، مازیار، تهران، ۱۳۶۹، واژه مفهوم‌گرایی.

63. Claude Masouyé, Guide de la convention de Berne, p. 30.

64. Claude Colombet, *op.cit.*, p. 138.

65. *Ibid.*, p. 139.

66. publication simultanéé.

باید توجه داشت که ماده ۴ کنوانسیون، ضوابط جایگزین شونده‌ای را مقرر کرده که از یک سو آثار سینمایی و از سوی دیگر آثار معماری را در برمی‌گیرد.
براساس این ماده، حتی اگر شرایط پیش‌بینی شده در ماده ۳ فراهم نباشد (شرایط عمومی حمایت از آثار) کنوانسیون باز هم قابلیت اعمال شدن در برخی موارد را دارد:
درخصوص فیلم‌ها، فرض مدنظر قرار گرفته است که در آن، فیلم در یک کشور عضو کنوانسیون منتشر و پخش نشده و پدیدآورنده آن نیز تبعه یا ساکن در کشورهای عضو نباشد، در این حالت، کافی است که تولید کننده، دارای مقر^{۶۷} یا سکونت مستمر و معمول در یکی از کشورهای عضو باشد، در نتیجه صرفاً کشور متبوع تولید کننده (و نه پدیدآورنده) است که جانشین می‌شود.

این مقرر در واقع امتیازی است در جهت حمایت از تعداد بیشتری از فیلم‌ها و چنین توجیه می‌شود که حقوق مربوطه هرچند اصالتاً و اساساً اختصاص به خالق اثر هنری دارد اما در تصرف و ید تولیدکننده تمرکز یافته است.^{۶۸}
در مورد آثار معماری^{۶۹} و نیز یکسری آثار گرافیکی و تجسمی^{۷۰} هم باید گفت که فایده طرح آنها نیز گسترش و توسعه حمایت از آثار غیرمنقول در کشورهای عضو است:
به خاطر ویژگی غیرمنقول و ثابت بودن این گونه آثار در سرزمین تحت قلمروی یک کشور عضو کنوانسیون است که این قبیل آثار به‌طور موثرتر و کامل‌تری مورد حمایت قرار می‌گیرند.^{۷۱}

۲-۱. برای اعمال محدودیت دوم ابتدا باید به تعیین کشور مبدأ^{۷۲} پرداخت.

این امر در بند ۴ ماده ۵ مورد توجه قرار گرفته است و چنانکه برخی گفته‌اند مبنا و شاه کلید اجرای اصول مبنایی فوق به شمار می‌آید،^{۷۳} زیرا مکمل و متمم منطقی قواعد ارتباط است.^{۷۴}
طبق بند ۴ ماده ۵ کنوانسیون:

«کشورهایی که مبدأ به شمار می‌آیند از این قرارند:

الف) اگر اولین انتشار اثر در کشوری از اعضاء کنوانسیون باشد، این کشور مبدأ خواهد بود، با این همه اگر اثر همزمان در تعدادی از کشورهای عضو منتشر شده باشد که مدت حمایت در

67. Siège.

68. Ibid.

69. œuvres d'architecture.

70. œuvres plastiques.

71. Ibid.

72. Pays d'origine.

73. Claude Masouyé, Guide de la convention de Berne, p. 37.

74. Règles de rattachement.

آنها متفاوت است کشوری که کمترین مدت حمایت را مقرر داشته است، مبدأ به شمار می‌آید. (ب) در مورد آثار منتشر شده به‌طور همزمان در یک کشور غیرعضو و یک کشور عضو، کشور عضو مبدأ خواهد بود.

(ج) در مورد آثار منتشر نشده و نیز آثار منتشر شده برای اولین بار در یک کشور غیرعضو بدون انتشار همزمان در یک کشور عضو، کشور عضو که پدیدآورنده از اتباع آن است، مبدأ خواهد بود. با این همه:

(۱) اگر آندسته از آثار سینمایی مطرح باشد که تولید کننده آنها دارای مقر یا محل سکونت دائم در یک کشور عضو است، کشور مبدأ، کشور اخیر خواهد بود.

(۲) اگر آن دسته از آثار معماری مطرح باشد که در یک کشور عضو ساخته شده یا آثاری مطرح باشد که از هنرهای گرافیکی و تجسمی نصب شده در ملک غیرمنقول واقع در یک کشور عضو است، این کشور مبدأ خواهد بود».

در اینجا لازم است دو استثناء وارد بر این ضوابط را بررسی نماییم:

اولین استثناء شامل آثار سینمایی است: طبق بند الف ماده ۴ کنوانسیون، کشور مبدأ براساس مقر شرکت تولیدکننده یا محل سکونت دائم تولیدکننده تعیین می‌گردد، زیرا علاوه بر دلایلی که درخصوص ضابطه ارتباط مورد استناد قرار گرفت این واقعیت غیرقابل انکار است که بسیاری از پدیدآورندگان آثار، دارای تابعیت مختلف هستند، از این‌رو لحاظ تابعیت و ملاک قراردادن آن، مشکلات زیادی را برای کشور مبدأ ایجاد خواهد کرد.

دومین استثناء شامل آثار معماری ساخته شده در یک کشور عضو یا آثار هنری گرافیکی و تجسمی منضم شده به مال غیرمنقول واقع در یک کشور عضو است: طبق بند ب ماده ۴، کشور مبدأ همین کشور خواهد بود و این امر به علت ویژگی مال غیرمنقول و ثابت بودن موقعیت جغرافیایی آن است.^{۷۵}

طبق بند ۳ ماده ۵، حمایت از اثر در کشور مبدأ مطابق قوانین داخلی و ملی صورت می‌گیرد، لذا حمایت از آن کاملاً خارج از حیطه کنوانسیون است. با این همه این اصل داری یک استثناء است:

هنگامی که پدیدآورنده، از اتباع کشور مبدأ اثر نباشد و در عین حال مورد حمایت کنوانسیون باشد، همان حقوقی را خواهد داشت که پدیدآورنده تبعه آن کشور داراست.^{۷۶}

75. W. Nordemann, De la détermination du pays d'origine selon la convention de Berne in Revue internationale de droit d'auteur, Juiller 1984, p. 3.

76. Claude Colombet, op.cit., p. 140.

چنانکه «هنری دبو» گفته است:

«به واسطه این مقرر، پدیدآورنده‌ای که برای نخستین بار اثرش را در یک کشور عضو کنوانسیون منتشر می‌کند و در عین حال از اتباع آن نیست و در آنجا محل سکونت دائم نیز ندارد، از اصل رفتار ملی برخوردار خواهد شد گرچه مقنن داخلی این کشور قائل به تبعیض بین اتباع خود و خارجیان باشد».^{۷۷}

۲- اصل حمایت بدون تشریفات^{۷۸}

گرچه سند ۱۸۸۶ کنوانسیون برن، رعایت تشریفات مربوطه در کشور مبدأ اثر را برای قابل حمایت بودن آن لازم دانسته بود (اموری نظیر ثبت، ارسال اظهارنامه ثبتی و گواهی‌نامه رسمی، پرداخت عوارض و مالیات و ...). اما در سند ۱۹۰۸ برلن، این شرط حذف گردید و اصل حمایت بدون تشریفات، مقرر و تثبیت شد.^{۷۹}

این اصل گام موثری برای تسهیل و تسریع حمایت از آثار فکری و جلوگیری از تضییع حقوق پدیدآورندگان و همگام با جنبش تشریفات‌زدایی از اعمال حقوقی در قرون ۱۹ و ۲۰ بود.

اما در کنوانسیون جهانی حق مؤلف در ژنو به تاریخ ۱۹۵۲، مجدداً اصل لزوم رعایت تشریفات در کشور مبدأ برقرار گشته است و ظاهراً مسئله کنترل و نظارت دولت‌ها بر این‌گونه آثار و تحصیل برخی منافع ناشی از عوارض و مالیات‌ها، انگیزه اصلی آن بوده است.^{۸۰}

۳- اصل خلاقیت و نوآوری

براساس ماده ۲ کنوانسیون برن، وجود خلاقیت در اثر و به عبارت دیگر، برخوردار بودن آن از نوعی نوآوری که محصول تلاش ذهنی و فکری پدیدآورنده است، شرط اساسی حمایت از آثار فکری است و این آثار نباید حاصل تقلید و کپی‌برداری از دیگران باشد.

اما باید توجه داشت که ملاک نوآوری شخصی است نه مطلق و عینی، به عبارت دیگر کافی است که شخص پدیدآورنده تقلید نکرده باشد گرچه دیگری نیز قبلاً یا همزمان با او اثری همانند اثر وی پدیدآورده باشد.

از سوی دیگر، توجه به این نکته نیز لازم است که ارزش هنری، ادبی و یا علمی اثر، شرط حمایت از آن نیست یعنی ممکن است مثلاً کتابی فاقد ارزش علمی لازم تشخیص داده

77. H. Desbois, Le droit d'auteur en France, Dalloz, Paris, 1978, p. 942.

78. Claude Colombet, op.cit., p. 136 et 144.

79. Antiformalisme.

80. H. Desbois, A. Francon, A. Kerever, Les conventions internationales du droit d'auteur et des droits voisins, Dalloz, Paris, 1976, n. 85-93.

شود اما از آنجا که دارای نوآوری و خلاقیت بوده و حاصل تقلید نیست مورد حمایت کنوانسیون قرار خواهد گرفت.^{۸۱}

د: انواع حقوق پدیدآورنده

طبق اصل کلی حاکم بر حقوق پدیدآورنده که در بند ۲ ماده ۵ کنوانسیون برن مندرج است، بهره‌مندی (تمتع) از این حقوق و استیفاء آنها تابع هیچ‌گونه تشریفات نیست. این اصل با برخی از سیستم‌های حقوقی که اهمیت زیادی برای تشریفات قائل‌اند در تعارض بوده و مانع الحاق آنها به کنوانسیون برن است، لکن چنانکه «کلود مازویه» می‌گوید:

«آنچه در این مقام مطرح است شناسایی حق و دامنه حمایت از آن است نه شیوه‌های گوناگون محتمل و ممکن در خصوص تمتع و بهره‌مندی از حقوق شناخته شده، بنابراین نباید فرم و شکل را با تشریفات^{۸۲} خلط کرد:

سیستم‌های داخلی می‌توانند مثلاً لزوم استفاده از قراردادهای نمونه جهت تنظیم شرایط استفاده از آثار فکری را پیش‌بینی نمایند بدون اینکه این امر تشریفات تلقی گردد. آنچه که اهمیت دارد این است که آیا شرط یا شرایط مزبور در واقع شرط تمتع و استیفاء از حق هستند یا خیر»^{۸۳}.

مقصود وی این است که تنها در صورتی می‌توان شکل و فرم پیش‌بینی شده را تشریفات و مانع الحاق کشور مزبور به کنوانسیون دانست که این شکل شرط تمتع و استیفاء حق باشد. و اما حقوق پدیدآورنده را می‌توان به دو دسته کلی ناشی از کنوانسیون و ناشی از قوانین ملی تقسیم کرد و ما به حقوق ناشی از کنوانسیون برن که موضوع بحث حاضر است خواهیم پرداخت و به ذکر این نکته اکتفا می‌کنیم که صرف‌نظر از حقوق ناشی از کنوانسیون، مابقی حقوق مالی و غیرمالی پدیدآورندگان آثار فکری، طبق قوانین داخلی هر یک از کشورهای عضو حسب مورد، تعیین می‌گردد به عبارت دیگر، هر یک از کشورهای عضو موظف‌اند کلیه حقوق پیش‌بینی شده برای اتباع خود را به اتباع سایر کشورهای عضو کنوانسیون نیز اعطاء نماید (اصل رفتار ملی).

حقوق ناشی از کنوانسیون حداقل‌هایی هستند که کلیه کشورهای عضو ملزم به رعایت آنها بوده و اصولاً حق تخطی از آنها را ندارند مگر آنکه از حق رزرو پیش‌بینی شده در موارد معین

۸۱. مری بث پیترز (Miss Mary Beth Peters)، مقاله مفاهیم اساسی حقوق مؤلف و حقوق وابسته به آن، ترجمه ذبیح‌الله اولاد، مجله دیدگاه‌های حقوقی دانشکده علوم قضائی و خدمات اداری، ش ۱۶-۱۵، پاییز و زمستان، ۱۳۷۸، ص ۹.

82. Formalité.

83. Claude Masouyé, op.cit., p. 35.

استفاده کرده باشند.

این حقوق به دو دسته غیرمالی (اخلاقی یا معنوی)^{۸۴} و مالی^{۸۵} تقسیم می‌گردند.

۱- حقوق غیرمالی (معنوی)

طبق بند ۱ ماده ۶ مکرر کنوانسیون برن «مستقل از حقوق مالی پدیدآورنده و حتی پس از انتقال (زوال) این نوع حقوق، وی حق حفظ نام خود بر اثر، پاسخگویی و مقابله با هرگونه تغییر شکل،^{۸۶} تحریف^{۸۷} یا دیگر تعرضات به اثر و نیز مقابله با هرگونه ایراد لطمه به آن که منجر به لطمه دیدن شهرت^{۸۸} و یا شرف و افتخار^{۸۹} پدیدآورنده شود را دارد».

بدین ترتیب، دو مورد از حقوق معنوی باید به‌طور آمرانه به پدیدآورنده اعطاء شود و به عبارت دیگر کشورهای عضو موظف‌اند این دو نوع حق غیرمالی را به وی اعطاء نمایند: حق حفظ نام خود بر اثر و حق حفظ خود اثر.

پدیدآورنده این حق را دارد که اثر و محصول فکری خود را انحصاری و منفرد نگه دارد و از تغییر هویت و تحریف و ضایع شدن اثر خود به‌واسطه الحاقات،^{۹۰} حذفیات^{۹۱} یا تغییرات^{۹۲} جلوگیری نماید.

اما کنوانسیون اشاره‌ای به حق افشاء (اشاعه) اثر^{۹۳} نکرده است زیرا در میان کشورها نسبت به آن اتفاق نظر وجود ندارد و مورد مخالفت بسیاری از کشورها واقع شده است، حال آنکه در مواردی نظیر جلوگیری از توقیف اثر چاپ نشده از سوی طلبکاران پدیدآورنده بسیار مفید است.

همچنین در کنوانسیون اشاره‌ای به حق رجوع و انصراف^{۹۴} نگردیده است. اما در مورد

---

84. Droits moraux.

85. Droits patrimoniaux.

86. Déformation.

87. Mutilation.

88. Réputation.

89. Honneur.

90. Adjunction.

91. Suppression.

92. Modifications.

93. Divulgation:

به عقیده برخی از حقوقدانان، آفرینش فکری تا قبل از اشاعه و در دسترس عموم قرار گرفتن، مالیت نداشته و لذا قابل توقیف برای استیفاء طلب از سوی طلبکاران پدیدآورنده نیست.

94. Repentir:

حق انصراف عبارت است از اختیار عدول از تصمیم و جلوگیری از انتشار و یا پخش نسخه‌های منتشر شده علی‌رغم وجود قرارداد واگذاری حق بهره‌برداری (چاپ و انتشار) از اثر. به عقیده بعضی از حقوقدانان، این حق که در برخی کشورها نظیر

مدت زمان حمایت از حقوق غیرمالی در بند ۲ ماده ۶ مکرر کنوانسیون چنین مقرر شده است:

«حقوق شناخته شده برای پدیدآورنده در بند ۱ فوق، بعد از مرگ وی نیز حداقل تا زمان زوال حقوق مالی، حفظ شده و توسط اشخاص یا مؤسسات صالح طبق قوانین ملی کشوری که حمایت از آن خواسته شده است اجرا خواهد گردید. با این همه، کشورهایی که قوانین حاکم و مجری در آنها به هنگام تصویب سند کنوانسیون یا الحاق به آن، حاوی مقررات تضمین کننده حمایت از اثر بعد از مرگ پدیدآورنده نیست می‌توانند مقرر کنند که برخی از این حقوق غیرمالی پس از مرگ پدیدآورنده حفظ نخواهد گردید.»

لزوم حفظ حقوق غیرمالی پدیدآورنده پس از مرگ وی و حداقل تا هنگام زوال حقوق مالی، نشان دهنده اهمیت خاص این نوع حقوق است و مقنن داخلی را جز در موارد استثنایی موظف می‌سازد که وجود آن را برای زمان پس از مرگ پدیدآورنده نیز تضمین کند چرا که حقوق مالی با مرگ وی از بین نمی‌روند.^{۹۵} این نکته قابل ذکر است که عبارت «حداقل» نشان می‌دهد که یک کشور عضو می‌تواند حقوق غیرمالی را دائمی و همیشگی اعلام نماید، امری که در آرمانگرترین قوانین داخلی مصداق یافته است.

از سوی دیگر، کنوانسیون، کشورهای عضو را در تعیین اشخاص یا مؤسسات صالح برای حفظ و اعمال حقوق غیرمالی پدیدآورنده پس از مرگ وی آزاد گذاشته است چرا که در این خصوص نظرات گوناگونی وجود دارد و اتفاق نظر حاصل نشده است. و سرانجام اینکه مقررات کنوانسیون در خصوص حقوق غیرمالی با مقرر کردن نوعی آزادی که در واقع استثنایی بر قاعده عام «بقای این نوع حقوق حداقل تا زمان زوال حقوق مالی» به شمار می‌رود، به پایان می‌رسد: برخی کشورها به خصوص کشورهای آنگلو ساکسون،^{۹۶} بر این باورند که حق احترام به

فرانسه پذیرفته شده است، در حقوق ایران قابل قبول نیست زیرا برخلاف اصل لزوم قراردادها است: دکتر سید حسین صفایی، مقالاتی درباره حقوق مدنی و حقوق تطبیقی، ج ۱، نشر میزان، تهران، ۱۳۷۵، ص ۸۶. اما شاید بتوان گفت آنجا که به سبب انتشار اثر و پخش نسخه‌های چاپ شده آن، ضرر معنوی غیرقابل اغمازی به مؤلف وارد می‌آید، حق انصراف وجود داشته باشد، زیرا اولاً قاعده لاضرر بر قاعده لزوم حکومت دارد، ثانیاً اقدام به ضرر معنوی خود به دلیل ارتباط با شخصیت انسان و حقوق شخصیت فاقد اثر حقوقی و کان لم یکن است و کسی نمی‌تواند حقوق مربوط به شخصیت خویش را اسقاط نماید (مطابق ماده ۹۵۹ قانون مدنی ایران) و به علاوه ضرر معنوی اصولاً غیرقابل جبران است، بنابراین بر فرض تضرر مالی طرف مقابل در اثر فسخ قرارداد و تعارض دو ضرر، باز هم قاعده لاضرر به نفع پدیدآورنده جریان خواهد یافت. به هنگام تعارض دو ضرر، روح قاعده لاضرر مقتضی پذیرش حداقل دو ضرر و دفع و نفی ضرر بزرگ‌تر و مهم‌تر است:

سید میرعبدالفتاح حسینی مراغی، المناوین، ج ۱، ج ۱، مؤسسه النشر الاسلامی، قم، ۱۴۱۷ هـ. ق، ص ۳۲۷-۳۲۵؛ دکتر محمد جعفر جعفری لنگرودی، دائرة المعارف علوم اسلامی، ج ۳؛ منطق حقوق، ج ۱، گنج دانش، ۱۳۶۱، صص ۱۴۷۲-۱۴۷۱. ۹۵. بدیهی است که برخی از مصادیق حقوق غیرمالی نظیر حق حفظ نام مؤلف بر اثر، مربوط به شخصیت انسان بوده و دائمی، زوال ناپذیر و غیرقابل نقل و انتقال هستند.

96. Anglosaxonne.

اثر و رعایت شأن آن ناشی از قواعد کامن‌لا^{۹۷} و بویژه قواعد مربوط به ممنوعیت افترا^{۹۸} است، بنابراین بعد از مرگ پدیدآورنده‌ای که مورد افترا و توهین قرار گرفته است اجازه طرح دعوای قضائی در این خصوص را نمی‌دهند.

کنوانسیون به خاطر رعایت این امر و فراهم آوردن شرایط الحاق کشورها به کنوانسیون، این آزادی و اختیار را به کشورهای عضو داده است که برخی از حقوق غیرمالی را با مرگ پدیدآورنده پایان یافته بدانند.^{۹۹}

۲- حقوق مالی پدیدآورنده

اصل مورد پذیرش کنوانسیون، همان اصل حق انحصاری پدیدآورنده است که در نظامهای داخلی وجود دارد.

وصف انحصاری^{۱۰۰} در تمامی قوانین و مقررات مربوط به حقوق مالی وجود دارد، با این وجود، باید توجه داشت که اصل مزبور به واسطه برقراری رژیم امتیازات اعطایی (لیسانس‌ها) با استثنائاتی مواجه گشته است که در جای خود مورد بررسی واقع خواهد شد.

طبق ماده ۸ کنوانسیون، حق انحصاری ترجمه^{۱۰۱} به پدیدآورنده تعلق دارد و این حق را دارد که خود به ترجمه اثر خویش پرداخته یا اجازه ترجمه آن را به دیگران بدهد و بدون تجویز وی کسی حق ترجمه اثر را ندارد.

حق انحصاری نسخه‌برداری (تکثیر)^{۱۰۲} نیز طبق بند ۱ ماده ۹، به پدیدآورنده اختصاص یافته است و تمام طرق و گونه‌های تکثیر و از جمله ضبط صدا و تصویر را در برمی‌گیرد. با این همه این اصل مواجه با استثناء شده است:

طبق بند ۲ ماده ۹ کنوانسیون برن:

«قانونگذاران کشورهای عضو می‌توانند اجازه تکثیر آثار فکری را در برخی شرایط خاص برای اشخاصی غیر از پدیدآورنده پیش‌بینی نمایند مشروط بر اینکه هیچ لطمه‌ای به بهره‌برداری متعارف از اثر وارد نساخته و سبب ورود خسارت ناموجه^{۱۰۳} به منافع مشروع پدیدآورنده نگردد».

---

97. Common law.

98. Diffamation.

99. H. Desbois, A. Francon, A. Kerever, Les conventions internationales du droit d'auteur et des droits voisins, N. 175. - Claude Colombet, op.cit., p. 145-146.

100. Exclusif (monopole).

101. Droit de traduction.

102. Droit de reproduction.

103. Injustifié.

در این بند، دو شرط که وجود هر دو لازم است، مقرر شده است:
اولین شرط این است که بهره‌برداری متعارف و معمول از اثر لطمه نبیند و دومین شرط این است که به پدیدآورنده، خسارت ناموجه وارد نگردد. درخصوص شرط دوم این نکته قابل ذکر است که به‌طور کلی هر نوع اجازه‌ای می‌تواند نوعی خسارت به پدیدآورنده وارد سازد اما این خسارت تنها در صورتی مانع تکثیر است که ناروا و ناموجه باشد، مثلاً به جای یک نسخه فتوکپی، چندین نسخه فتوکپی گردد.^{۱۰۴}

در هر حال، تعیین گونه‌ای جبران خسارت^{۱۰۵} به نفع پدیدآورنده از سوی قانونگذار داخلی لازم است و رژیم‌های لیسانس باید داری عوض^{۱۰۶} منصفانه‌ای باشند. در این راستا، از دول متعاقد خواسته شده است که درخصوص تکثیر انبوه^{۱۰۷} و نیز ضبط صوتی و تصویری،^{۱۰۸} قواعد حمایت‌کننده‌ای از پدیدآورندگان وضع کنند که متضمن حداقل شیوه‌ای از جبران خسارت وارده به ایشان در اثر بهره‌برداری غیرقابل کنترل توسط دیگران باشد و در عمل نیز محدودیت‌های گوناگون موجود در قوانین داخلی به نوعی نرمش و انعطاف موجود در بند ۲ ماده ۹ را تعدیل می‌کند.^{۱۰۹}

طبق ماده ۱۲ کنوانسیون برن، حق انحصاری اقتباس^{۱۱۰} از اثر نیز به پدیدآورنده اختصاص یافته است.

حق انحصاری نمایش و عرضه^{۱۱۱} نیز از دیگر حقوقی است که طبق ماده ۱۱ کنوانسیون به پدیدآورنده اعطا شده است و در عین حال با یک استثناء مهم درخصوص پخش رادیویی^{۱۱۲} طبق ماده ۱۱ مکرر مواجه گردیده است.

قطعاً حق عرضه و نمایش، ویژگی انحصاری بودن حق را تأمین می‌کند اما عرضه از طریق تمام وسایل و ابزار ممکن که مثلاً پخش سینمایی و پخش در قالب فیلم را نیز شامل است، پخش رادیویی را که مشمول ماده ۱۱ مکرر است در بر نمی‌گیرد. با این همه، اصل انحصاری بودن حق پدیدآورنده در بند ۱ این ماده مورد تأیید واقع شده

104. H.Desbois, A. Francon, A. Kerever, op.cit., N. 172.

105. Compensation.

106. Rénumération.

107. Reproduction en masse.

108. Enregistrement visuel et sonore.

109. Claude Colombet, op.cit., p. 146. – A et H.J. Lucas, op.cit., N. 1096-1097, p. 906-909 et N. 1104-1106, p. 914-915.

110. Adaptation.

111. Représentation.

112. Radiodiffusion.

و بنابراین بجز پخش رادیویی، تمام شیوه‌های عرضه نظیر پخش عمومی اثر پخش شده رادیویی از طریق فیلم یا غیر آن توسط ارگانی غیر از ارگان مجاز یا پخش اثر پخش شده رادیویی به وسیله بلندگو و هر وسیله دیگر انتقال دهنده اصوات، علائم و تصاویر بدون اجازه پدیدآورنده ممنوع است و تنها تقویت (رله)^{۱۱۳} رادیویی که توسط ارگان رادیویی مجاز صورت می‌گیرد احتیاج به اذن پدیدآورنده ندارد.^{۱۱۴}

اما بند ۲ ماده ۱۱ مکرر، این اختیار را به قانونگذاران داخلی می‌دهد که شرایط اعمال این حق انحصاری را پیش‌بینی نمایند و تنها آنها را موظف به این می‌کند که پیش‌بینی لازم برای پرداخت عوض منصفانه به پدیدآورنده در صورت فقدان توافق بین طرفین را مقرر نمایند. به عبارت دیگر، کشورهای عضو می‌توانند لیسانس‌های قانونی (اعطاء امتیاز بهره‌برداری) را جایگزین این حق انحصاری کنند و این امر در سه فرض مشمول بند ۱ ماده فوق امکان پذیر است. همان‌طور که «کلود مازویه» بخوبی بیان داشته است، عموماً پذیرفته شده که اقتباس از این رژیم جنبه استثنایی داشته و صرفاً موقعی صورت می‌گیرد که مشکلات لاینحل و غامضی به وجود آمده باشد، مثلاً وقتی که توافق جمعی میان ارگان‌های پخش رادیویی و نماینده پدیدآورنده نمی‌تواند منجر به اتخاذ تصمیم درخصوص شرایط معقول بهره‌برداری از آثار گردد یا اینکه شیوه‌های بهره‌برداری از آثار مستلزم نوعی قاعده‌مند کردن اقتدارگرایانه در برخی موارد است. تعادل لازم در این رژیم، تعادل بین منافع موجود است و بر عهده قانونگذاران داخلی است که شیوه‌های مناسب تحقق این تعادل را پیش‌بینی و مقرر دارند.

چنین اقدامی هنگامی ضروری است که توسعه و تحول فن‌آوری ناشی از اشکال جدید بهره‌برداری از آثار چنان است که حق انحصاری پدیدآورنده در قبال آن به روشنی تعریف و تحدید نگردیده یا اینکه توسل به شیوه‌های تحصیل انفرادی اجازه بهره‌برداری عملاً امکان ندارد. در این راستا، مدیریت جمعی و گروهی حقوق پدیدآورنده در چارچوب ماده ۱۱ مکرر کنوانسیون لازم است تا نوعی امنیت حقوقی در بهره‌برداری از شمار وسیع آثار فکری فراهم گردد، خواه در قالب قراردادی و خواه طبق عرف لیسانس‌های اجباری که در آن جبران خسارت یا عوض منصفانه برای پدیدآورنده پیش‌بینی شده است.^{۱۱۵}

از سوی دیگر طبق بند ۳ ماده ۱۱ مکرر کنوانسیون، انتقال یک حق مستلزم انتقال حقوق دیگر نیست، بنابراین تجویز پخش رادیویی یک اثر مستلزم تجویز ضبط آن نمی‌باشد، چرا که اجازه اول شامل حق عرضه و نمایش است در حالی که اجازه دوم حق تکثیر را پوشش می‌دهد.

113. Relais.

114. A et H.J. Lucas, op. cit., N. 1099-1103, p. 910-914.

115. Claude Colombet, op.cit., p. 147.

با این همه، در قسمت آخر این ماده مقرر شده است که ضبط موقتی^{۱۱۶} اثر توسط سازمان پخش رادیویی به منظور استفاده از آن در برنامه‌های ویژه رادیویی این سازمان جایز است. بنا بر این فرض، این قاعده را که حق پخش رادیویی مستلزم حق ضبط اثر نیست می‌توانند مستثنی کنند.

وانگهی قانونگذاران کشورهای عضو می‌توانند حفظ و نگهداری موارد ضبط شده در آرشیوهای رسمی را با این توجیه که اسنادی استثنایی و منحصر به فرد هستند تجویز نمایند. در ماده ۱۳ کنوانسیون، یک رژیم لیسانس قابل مقایسه با رژیم مذکور در قبل در خصوص ضبط مکانیکی اثر پیش‌بینی شده است.

گرچه این ماده حق انحصاری تجویز ضبط صوتی آثار را به پدیدآورنده می‌دهد اما کشورهای عضو را مجاز می‌کند که این حق انحصاری را به وسیله یک لیسانس (اجازه ضبط) به شرط پرداخت عوض منصفانه تعیین شده (در صورت فقدان توافق طرفین) جایگزین سازند و البته این امر به مفهوم پایین‌ترین سطح از حمایت است.

حق تعقیب^{۱۱۷} نیز مورد توجه کنوانسیون واقع شده و طبق ماده ۱۴ مکرر سوم، نه تنها در مورد آثار هنری، بلکه در خصوص آثار دستی و دست نوشته‌ها نیز قابل اعمال است و شامل بیعهای عمومی و نیز بیع‌های واسطه‌ای و شیوه‌ها و نرخهای وصول مالیات تعیین شده از سوی کشورهای عضو می‌گردد.

با این همه، طبق بند ۲ این ماده، حمایت پیش‌بینی شده در بند ۱، قابل درخواست در هیچ یک از کشورهای عضو نیست مگر اینکه قانونگذار داخلی کشور متبوع پدیدآورنده، این حمایت را پذیرفته باشد و تحت شرایطی که کشور محل تقاضای حمایت مقرر کرده است، صورت می‌گیرد. این امر بدین معنی است که لزومی ندارد حق تعقیب در قوانین ملی شناخته شده باشد و اینکه در روابط بین دو کشور، قانونی حاکم است که کمترین خصیصه حمایتی را دارد. بنابراین چنین حمایتی شکننده و ضعیف است و در توجیه این مطلب چنین گفته می‌شود که وقتی کشورها با ارجح حق در قوانین خود به نتایج مقتضی نمی‌رسند، در برابر آن از خود مقاومت به خرج می‌دهند.^{۱۱۸}

116. Enregistrement éphémère.

117. Droit de suite:

مقصود از حق تعقیب در اینجا، حق برداشت مبلغی به وسیله پدیدآورنده اثر فکری از بهای فروش مجدد اثر مزبور است مشروط بر اینکه از طریق مزایده عمومی فروخته شود یا اینکه فروشنده آن تاجر باشد. در کشور فرانسه این حق در خصوص کلیه آثار هنری بجز موسیقی شناخته شده (ماده ۱۲۸-۱۲۲ L. قانون مالکیت فکری فرانسه) اما در بسیاری از کشورها و از جمله ایران چنین حقی وجود ندارد؛ دکتر سید حسین صفایی، مقالاتی درباره حقوق مدنی و حقوق تطبیقی، ص ۷۷.

- A et H.J. Lucas, op. cit., N. 349-362, p. 291-298.

118. E. Ulmer, Le droit de suite et sa réglementation dans la convention de Berne, in Mélanges Henri

هـ: مدت حمایت از حقوق پدیدآورنده

کنوانسیون برن به این مقوله نیز توجه کرده و طبق ماده ۷ آن، مدت حمایت، شامل طول حیات پدیدآورنده و ۵۰ سال پس از مرگ وی می‌گردد.

بر اساس بند ۶ ماده مزبور، این مدت جنبه حداقلی دارد و کشورهای عضو می‌توانند آن را افزایش دهند اما در عمل، بسیاری از کشورها و حتی برخی کشورهای غیرعضو کنوانسیون نیز همان مدت حداقل را پیش‌بینی کرده‌اند.

چنانکه برخی گفته‌اند، این مدت حداقل، موازنه‌ای عادلانه بین حقوق مالی اعطا شده به پدیدآورنده و نیازهای جامعه نسبت به دسترسی و استفاده از تجلیات و مظاهر یک فرهنگ که در ورای کامیابی‌های زودگذر ادامه می‌یابد، برقرار کرده است.^{۱۱۹}

با این همه، این اصل با استثنائاتی مواجه شده که برخی قابل اعمال بر تمامی انواع آثاراند و برخی دیگر فقط در مورد برخی از آثار فکری علمی، ادبی و هنری قابل اجرا می‌شوند.

طبق بند ۷ ماده ۷ کنوانسیون برن، کشورهای عضو که در زمان اجرایی شدن سند تجدیدنظر ۱۹۷۱ پاریس، مدتهای کمتری نسبت به مدت پیش‌بینی شده در کنوانسیون، مقرر کرده‌اند می‌توانند هنگام الحاق، آن را حفظ کنند.

به همین سبب، برخی کشورهای عضو کنوانسیون برن، مدت ۵۰ سال حمایت پس از مرگ پدیدآورنده را رعایت نمی‌کنند.

بند ۸ ماده ۷، قاعده موسوم به «مقایسه مدت‌ها»^{۱۲۰} را مقرر داشته است. اصولاً مدت حمایت به وسیله قانون کشوری تعیین می‌گردد که حمایت در قلمرو آن درخواست شده است، اما این مدت از مدت تعیین شده در کشور مبدأ تجاوز نخواهد کرد مگر آنکه قوانین کشوری که حمایت از آن درخواست شده است چنین چیزی را تجویز کرده باشد.

مثلاً یک اثر انگلیسی که در جمهوری فدرال آلمان اجرا می‌شود، تا مدت ۵۰ سال پس از مرگ پدیدآورنده در کشور مزبور حمایت خواهد گردید (قاعده حقوق انگلیس) و نه تا ۶۰ سال پس از آن (قاعده حقوق جمهوری فدرال آلمان) مگر اینکه مقنن آلمانی حمایت از آثار انگلیسی تا مدت ۶۰ سال پس از مرگ پدیدآورنده را مقرر کرده باشد. این قاعده، طبق بند ۸ ماده ۷، در تمام موارد و در خصوص تمام انواع آثار فکری اعمال می‌گردد. با این همه، برخی از انواع آثار فکری که توسط کنوانسیون معین شده‌اند دارای رژیم خاصی هستند:

Desbois, Dalloz, Paris, 1974, p. 89. – H. Desbois, A. Francon, A. Kerever, op.cit., N. 157. – A et H.J. Lucas, op. cit., N. 1110-1111, p. 917.

119. Claude Masouyé, Guide de la convention de Berne, p. 51.

120. Règle de comparaison des délais.

۱- آثار سینمایی یکی از مهمترین انواع این موارد خاص است.^{۱۲۱}
در کنوانسیون برن پیش‌بینی شده است که کشورهای عضو می‌توانند مقرر کنند که مدت حمایت، ۵۰ سال پس از آنکه اثر سینمایی با رضایت پدیدآورنده در دسترس عموم قرار گرفت یا در صورت فقدان این امر، ۵۰ سال پس از ساخته شدن اثر پایان یابد.
بسیاری از کشورها از این امکان استفاده کرده‌اند زیرا چنین اختیاری از بروز مشکلات عملی مربوط به سیستم اجراکننده مدت حمایت (که بعد از مرگ پدیدآورنده شروع و تا زمان مرگ آخرین بازمانده از وراثت وی که غالباً متعدد هستند، ادامه می‌یابد)، جلوگیری می‌کند.
۲- طبق بند ۳ ماده ۷، مدت حداقل حمایت از آثار بدون نام،^{۱۲۲} یا با نام مستعار،^{۱۲۳} ۵۰ سال پس از هنگامی است که در دسترس عموم قرار گرفته‌اند مگر آنکه اثر دارای نام مستعار آشکار باشد (نام واقعی پدیدآورنده نیز معلوم باشد) که در این صورت طبق قاعده کلی با آن رفتار می‌گردد.

۳- درخصوص آثار عکاسی^{۱۲۴} و آثار هنری کاربردی (ظریف)^{۱۲۵} کنوانسیون با مقرر کردن مدت حداقلی که نمی‌تواند از ۲۵ سال از تاریخ پدید آمدن اثر کمتر باشد برای قوانین داخلی صلاحیت وسیعی قائل شده است زیرا در اینجا نیز باید میان کشورهایی با قوانین گوناگون سازش ایجاد می‌گردید، چرا که برخی از کشورها با آثار هنرهای کاربردی نظیر طرح‌ها و مدل‌ها و آثار عکاسی، همانند دیگر آثار فکری برخورد نمی‌کنند.^{۱۲۶}

و: مقررات وضع شده به نفع کشورهای در حال توسعه^{۱۲۷}

مقرراتی به نفع کشورهای در حال توسعه در سند ضمیمه کنوانسیون برن که در ۱۹۷۱ مورد تجدید نظر قرار گرفته، آمده است تا بدین وسیله برخی از کشورهای عضو بتوانند در شرایط معین و ظرف زمان محدودی از حداقل حمایت‌های پیش‌بینی شده در کنوانسیون درخصوص حق ترجمه و تکثیر عدول کنند.

ضمیمه مزبور دارای ۶ ماده است و در آن، کشورهایی که حق استفاده از این مقررات را دارند و نیز نحوه، زمان و نوع حقوق مربوطه معین شده است.

121. A et H.J. Lucas, op. cit., N. 1107-1109, p. 915-916.

122. Anonyme.

123. Pseudonyme.

124. Photographique.

125. Arts appliqués.

126. H. Desbis, A. Francon, A. Kerever, op.cit., N. 158-163 – Claude Clombet, op.cit., p. 148-150.

127. Pays en voie de développement.

قبل از هر چیز، کشورهای بهره‌مند از آن ترتیبات یعنی کشورهای در حال توسعه تعیین شده‌اند و در این خصوص دو ضابطه مورد استفاده قرار گرفته است:

۱- ضابطه شخصی^{۱۲۸} که متکی بر تشخیص خود کشوری است که به واسطه وضعیت اقتصادی و نیازهای اجتماعی یا فرهنگی خود نمی‌تواند تمام حداقل‌های مقرر شده در کنوانسیون در خصوص حمایت از پدیدآورندگان را رعایت کند.

اما این ضابطه آشکارا مبهم و خودسرانه است زیرا خود کشور ذی‌نفع، شمول این مقررات نسبت به خود را تشخیص داده و داخل در کشورهای در حال توسعه می‌گردد.

برای رفع این معضل، ضابطه دومی مقرر شده که از این قرار است:

۲- ضابطه عینی یا نوعی،^{۱۲۹} که طبق آن کشور مورد نظر در حال توسعه تلقی نمی‌شود مگر اینکه مطابق عرف و رویه مجمع عمومی سازمان ملل متحد، در حال توسعه تشخیص داده شود، چنین ضابطه‌ای مستحکم‌تر و مطلوب‌تر است اما در عین حال به واسطه تحول و دگرگونی رویه و عرف مجمع عمومی سازمان ملل متحد، در تغییر و تحول دائم است. خلاصه اینکه مفهوم کشور در حال توسعه، شکننده و کشدار است اما دگرگونی و تحرک عناصر این مفهوم ضرورتاً مبهم و گنگ، جای خرسندی دارد چرا که آن را قابل انطباق با شرایط جدید می‌سازد و از جمود آن جلوگیری می‌کند.

سپس به رژیم استثناء بر قواعد عمومی مربوط به حقوق پدیدآورنده می‌رسیم که مشتمل بر یک سیستم راجع به لیسانس‌های (امتیازات) اجباری غیرانحصاری، غیرقابل انتقال و معوض است. این لیسانس‌ها شامل استفاده‌ها و بهره‌برداریهای مدرسه‌ای، دانشگاهی و تحقیقاتی از آثار فکری هستند.

تمام آثار مربوط به لیسانس‌های اجباری ترجمه (ماده II ضمیمه) مشمول این رژیم استثنایی هستند.

لیسانس یا امتیاز هنگامی قابل اعطاست که اثر مورد نظر ظرف مدت سه سال از تاریخ انتشار اولیه، ترجمه نشده باشد، مشروط بر اینکه ترجمه به زبانی مدنظر باشد که دارای کاربرد عام در کشورهای صنعتی است والا اگر زبان مزبور دارای کاربرد عام در کشورهای در حال توسعه باشد، این مدت یکسال است.

باید اضافه کرد که کشورهای در حال توسعه می‌توانند به جای استفاده از رژیم سند ضمیمه، گزینه پیش‌بینی شده در بند ۲ ماده ۳۰ کنوانسیون برن را انتخاب نمایند که برای همگان آزاد است.

---

128. Critère subjective.

129. Critère objective.

طبق این بند، اگر در پایان مدت ده سال از تاریخ انتشار اولیه، اثر مورد نظر به زبان رایج در کشور استفاده کننده از این مقرر ترجمه نشده باشد، حق انحصاری ترجمه، زائل شده و بهره‌برداری از اثر آزاد و مجانی می‌گردد و قابل ترجمه به زبان این کشور خواهد بود. اما باید توجه داشت که تنها یکی از این دو رژیم قابل استفاده است و توسل همزمان به هر دو امکان ندارد.^{۱۳۰}

کشور مورد نظر در ابتدا باید اقدام به تحصیل توافق دوستانه با پدیدآورنده نماید و بنابراین لازم است درخواستی بین ذی‌نفع و پدیدآورنده یا در صورت مقتضی بین وی و چاپ کننده اثر به صورت کتبی مبادله گردد.

بدین منظور یک دوره انتظار اضافی و تکمیلی پیش‌بینی شده است به امید اینکه توافق قراردادی (کتبی) حاصل گردد.

اگر فرض شود که این مدت زمان دارای حداقل دوره‌ای که در انتهای آن لیسانس قابل درخواست است، سه سال باشد، ۶ ماه است و در صورتی که این دوره تنها یکسال باشد، ۹ ماه است (بند الف-۴ ماده II ضمیمه).

از آنجا که این مدت‌ها می‌تواند بدون صدور مجوز از سوی پدیدآورنده پایان یابد، قانونگذاران داخلی می‌توانند مقام و مرجع صالح قضائی یا اداری‌ای را تعیین کنند که شرایط اعطاء لیسانس (امتیاز ترجمه) را احراز نماید.

رژیم لیسانس مزبور در وهله اول، رعایت حقوق غیرمالی پدیدآورنده را لازم دانسته است: نام مؤلف باید بر روی تمام نسخه‌های ترجمه یا تکثیر شده درج گردد (بند ۳ ماده IV ضمیمه) و باید تدابیر مناسب جهت تضمین ترجمه درست و صحیح اتخاذ شود (بند ب-۶ ماده IV ضمیمه). به علاوه هنگامی که پدیدآورنده تمام نسخه‌های اثر خود را از جریان گردش معاملات خارج کرده باشد، اعطاء لیسانس ممنوع است و بدین صورت، سند ضمیمه برعکس متن اصلی کنوانسیون، حق رجوع و انصراف^{۱۳۱} را برای پدیدآورنده شناخته است. طبق بند ۶ ماده IV ضمیمه، کشورهای عضو باید تدابیر مناسب در سطح ملی در مورد حقوق مالی مقرر نمایند تا اینکه لیسانس اعطاء شده متضمن پرداخت عوض مناسب و منصفانه و منطبق با سطح مبالغ پرداخت شده متعارف در فرض اعطاء لیسانس در قالب توافق طرفین باشد و پرداخت این عوض به صورت پول نقد بین‌المللی قابل تبدیل یا معادل آن تضمین گردد.

صادر کردن نسخ تکثیر شده ممنوع است، با این هدف که منجر به رقابت با پدیدآورنده یا صاحب حق در سطح بازارهای خارجی نگردد، مگر در حالات استثنایی که اتباع کشورهای در

130. Claude Colombat, op.cit., p. 150-151.

131. Droit de repentir.

حال توسعه ذی نفع به شکل دائم یا موقتی در خارج استقرار دارند. با این حال این مقرره، ترجمه‌های انگلیسی، اسپانیولی یا فرانسوی را شامل نمی‌گردد. باید به این نکته توجه داشت که اگر ترجمه‌ای به همان زبان مورد نظر در سرزمین کشور در حال توسعه توسط خود صاحب حق مؤلف منتشر شده باشد و این ترجمه دارای همان محتوایی باشد که ترجمه منتشر شده تحت لیسانس دارا است، لیسانس مزبور ملغی خواهد گردید. (بند ۶ ماده II ضمیمه).

و اما در خصوص لیسانس‌های تکثیر مندرج در ماده III ضمیمه، از بند ۲ این ماده این‌طور استنباط می‌شود که هنگامی که نسخه‌های یک چاپ در کشور در حال توسعه برای رفع نیازهای موجود خواه عام، خواه مدرسه‌ای یا دانشگاهی به‌وسیله صاحب حق تکثیر یا با اجازه او و به قیمتی قابل مقایسه با قیمتی که عرفاً در آن کشور برای آثار مشابه پرداخت می‌شود، در معرض فروش گذاشته نشده باشد، هر یک از اتباع این کشور می‌تواند لیسانس تکثیر و انتشار این چاپ را به قیمت مزبور یا قیمت پایین‌تر به منظور پاسخگویی به نیازهای آموزشی مدارس و دانشگاهها، تحصیل نماید. بنابراین، هدف از این مقرره همان هدف از اعطاء لیسانس‌های ترجمه است. اصولاً لیسانس مزبور می‌تواند ۵ سال پس از تاریخ اولین نشر یک چاپ معین از اثر اصلی مؤثر بماند در حالی که این مدت برای آثار مربوط به علوم دقیق و تکنولوژی به سه سال کاهش یافته و برای آثار تصویری، رمانها، اشعار و آثار دراماتیک، مربوط به موسیقی و کتب هنری به هفت سال افزایش یافته است.^{۱۳۲}

از سوی دیگر باید توجه داشت که رعایت و حفظ حقوق غیرمالی و نیز آیین و رژیم لیسانس‌های تکثیر تقریباً شبیه لیسانس‌های ترجمه است.

به‌عنوان مثال، این‌گونه لیسانس‌ها، غیرانحصاری و غیرقابل انتقال‌اند و قواعد مضیقی در خصوص مکانیسم و روند تعیین و پرداخت عوض در آنها اعمال می‌گردد.

همچنین هنگامی که صاحب حق تکثیر در کشور مورد نظر، نسخه‌های اثر را به قیمتی برابر با قیمت عرفی آثار مشابه آن توزیع می‌کند، لیسانس تکثیر ملغی می‌گردد اما نسخه‌های تولید شده تحت رژیم لیسانس می‌توانند تا آخرین نسخه به فروش روند (بند ۶ ماده III ضمیمه).^{۱۳۳}

همچنین باید توجه داشت وسایل جدید پخش آثار بویژه ویدئو، انتقال به‌وسیله کابلها و ماهواره‌ها و سی‌دی‌ها در حال حاضر توسط کنوانسیون برن لحاظ نشده‌اند، چنانکه آفرینش یا

132. Claude Masouyé, Guide de la convention de Berne, p. 187.

133. H. Desbois, A. Francon, A. Kerever, op.cit., N. 255 – 262. – Claude Colombet, op.cit., p. 150-152. – A et H.J. Lucas, N. 1098, p. 909-910.

توسعه و تحول آثار مربوط به انفورماتیک (رایانه‌ای) نیز چنین‌اند چرا که پیشرفت‌های فنی پیوسته از متون قانونی ملی یا بین‌المللی پیشی می‌گیرد.
و در آخر اینکه تحول و دگرگونی طرز فکرها، سیاستها و قانون‌گذاریهایی ملی می‌تواند در آینده، پیوستن کشورهای بیشتری به کنوانسیون برن را به دنبال داشته باشد.^{۱۳۴}

بخش دوم

کنوانسیون جهانی حق مؤلف^{۱۳۵} ژنو ۱۹۵۲^{۱۳۶}

الف: علل انعقاد این کنوانسیون

علل انعقاد کنوانسیون جهانی حق مؤلف به سال ۱۹۵۲ در ژنو را می‌توان بدین صورت خلاصه کرد:

۱- به عقیده برخی کنوانسیون برن نمی‌توانست پاسخگوی نیازهای کشورهای در حال توسعه باشد، زیرا این کشورها به منظور پیشرفت در زمینه‌های گوناگون علمی و فنی، احتیاج به استفاده از آثار فکری دیگر کشورها داشتند حال آنکه نمی‌توانستند مبالغ سنگین مربوط به حق مالی پدیدآورنده را پرداخت کنند، بنابراین نیاز بود که تسهیلات مناسب‌تری برای این‌گونه کشورها پیش‌بینی شود.

۲- لزوم برقراری وحدت و یکپارچگی میان کشورهای عضو کنوانسیون برن و اتحادیه کشورهای امریکایی^{۱۳۷} که با هم اختلاف نظر داشتند (به خصوص در مورد حقوق غیرمالی پدیدآورنده و تشریفات حمایت) سازمان ملل متحد را بر آن داشت که یونسکو^{۱۳۸} را مأمور مطالعات لازم برای تهیه طرح جهانی حق مؤلف نماید و ثمره این مطالعات پس از چند سال در کنفرانسی با شرکت ۵۰ کشور در ژنو و در قالب کنوانسیون جهانی حق مؤلف ظهور یافت. مأموریتی که سازمان یونسکو بدین صورت انجام داد در راستای اجرای اصل ۲۷ منشور سازمان ملل متحد بود که مقرر می‌دارد:

134. M. Stojanovic, Quel avenir pour la convention de Berne: in Revue internationale de droit d'auteur, octobre 1986, p. 3 ets.

135. Convention universelle du droit d'auteur = universal copyright convention.

136. A et H.J. Lucas, op. cit., N. 1123-1127, p. 928-931. – A. Françon, cours de propriété littéraire, artistique et industrielle, Litec, Paris, 1999, p. 294-296.

137. Pan – américain.

138. UNESCO.

«هرکس حق دارد برای منافع مادی و معنوی کلیه محصولات علمی، ادبی و هنری خود تقاضای حمایت نماید».

و همان‌طور در مقدمه این کنوانسیون آمده است، هدف اصلی، تضمین احترام به حقوق پدیدآورندگان و در عین حال تشویق و زمینه‌سازی توسعه و گسترش ادبیات، علوم و هنرها به منظور انتشار وسیعتر آثار فکری بشری و افزایش تفاهم بین‌المللی بوده است.

ب: آثار مورد حمایت در کنوانسیون ژنو^{۱۳۹}

۱- در این کنوانسیون نیز نظیر کنوانسیون برن، آثار مورد حمایت دارای تعریف کلی و جامع نبوده و تنها چند نمونه بارز آنها ذکر گردیده است و هر یک از این نمونه‌ها می‌تواند انواع متعددی از آثار متجانس ادبی، هنری و علمی را که در کنوانسیون ذکر نشده است دربرگیرد (همانند آثار موسیقی، نوشته‌ها، آثار نمایشی، سینمایی، نقاشی، پیکرتراشی). بنا بر این تمام انواع آثار فکری علمی، ادبی و هنری تحت شمول کنوانسیون ژنو قرار دارند.

۲- کنوانسیون ژنو به حمایت از حقوق اشخاصی که حق پدیدآورنده اصلی را دارا می‌شوند (وراث و منتقل‌الیه در معاملات) نیز پرداخته است.

۳- آثاری که برای اولین بار توسط سازمان ملل متحد یا سازمانهای تخصصی وابسته به آن یا سازمان کشورهای امریکایی منتشر می‌شود نیز مشمول حمایت کنوانسیون ژنو هستند.

۴- کنوانسیون، ضابطه اصالت و نوآوری را مورد تصریح قرار نداده است، اما در قوانین داخلی این شرط اساسی لحاظ می‌گردد و روح کنوانسیون نیز ناظر به آن است.

ج: اصول حمایت از آثار فکری^{۱۴۰}

۱- اصل رفتار ملی

همانند کنوانسیون برن، در این کنوانسیون نیز مقرر شده است که آثار اتباع هر یک از کشورهای عضو کنوانسیون در سایر کشورهای عضو آن، برخوردار از همان حمایتی است که این کشورها نسبت به آثار فکری اتباع خود به عمل می‌آورند و اگر اثر متعلق به اتباع دول غیرمتعاقد باشد، نیز از همین حمایتها برخوردار است به شرط اینکه برای نخستین بار در یکی از کشورهای عضو کنوانسیون چاپ و منتشر شده باشد. (ماده ۱ و بند ۱ ماده ۲ کنوانسیون)

139. – A et H.J. Lucas, op. cit., N. 1123-1124, p. 928-929.

140. Claude Colombet, *op. cit.*, p. 154-155.

۲- اصل تشریفات

برخلاف کنوانسیون برن، کنوانسیون ژنو رعایت تشریفات مقرر در هر یک از کشورهای متعاقد را شرط حمایت از آثار فکری قرار داده است و پذیرش این امر برای ایجاد هماهنگی و توافق با مقررات داخلی کشورهای امریکایی بوده است که به امر تشریفات توجه خاصی دارند. به موجب ماده ۳ کنوانسیون ژنو، اگر در هر یک از دول عضو کنوانسیون، تشریفات برای قابل حمایت بودن اثر فکری مقرر شده باشد (همانند گواهی نامه‌های رسمی، پرداخت عوارض و مالیات، اظهارنامه ثبت اثر و...) این دول حق دارند تشریفات مزبور را در مورد آثار خارجی نیز اعمال نمایند.^{۱۴۱}

د: حقوق پدیدآورندگان و محدودیت‌های آن^{۱۴۲}

در کنوانسیون ژنو نیز پدیدآورندگان از کلیه حقوق مالی و غیرمالی مترتب بر آثار فکری ادبی و هنری خود برخوردارند، اما به منظور حمایت از کشورهای در حال توسعه که نیاز به دست‌آوردهای علمی و فنی دارند، محدودیت‌هایی در مورد حقوق انحصاری پدیدآورنده پیش‌بینی شده است که به‌طور خلاصه از این قرار است (ماده ۵ کنوانسیون): ۱- پس از گذشت ۷ سال از اولین انتشار اثر، مؤلف باید به ترجمه اثر خود پرداخته یا این حق را به دیگری واگذار کند و برای این منظور، هر یک از کشورهای عضو متعهدند که کوشش‌های لازم را به منظور اعطاء اجازه ترجمه طبق قراردادی صریح و روشن به عمل آورند.

۲- چنانچه اقدامات لازم برای کسب اجازه ترجمه از پدیدآورنده یا صاحب حق ترجمه به نتیجه نرسد، کسی که داوطلب برای تحصیل اجازه ترجمه است باید چند نسخه از تقاضانامه خود را به ناشری که نامش بر روی اثر است ارسال نماید و اگر تابعیت شخص دارای حق ترجمه مشخص باشد، باید تقاضای خود را به نمایندگی سیاسی یا کنسولی کشور متبوع وی یا سازمانی که از سوی این کشور تعیین گردیده تسلیم نماید.

در صورتی که این اقدامات نیز نتیجه ندهد، دولتی که تقاضای ترجمه اثر از سوی یکی از اتباع آن به عمل آمده می‌تواند اجازه ترجمه اثر را به وی اعطا کند، مشروط بر اینکه از زمان اعلام کتبی تقاضا به اشخاص و مراجع فوق‌الذکر حداقل ۲ ماه گذشته باشد. ناگفته نماند که در عین حال منافع مالی صاحب حق ترجمه باید تأمین گشته و معادل پولی حق ترجمه مطابق با استانداردهای بین‌المللی، تعیین و به وی پرداخت گردد.

141. Ibid, p.158 – H. Desbois, A. Francon, A. Kerever, op.cit., N. 80-83 et 85-93.

142. Ibid, N. 84-109 – Claude Colombet, op.cit., p. 155-158.

همچنین در راستای حمایت از حقوق غیرمالی پدیدآورنده‌ای که اثرش ترجمه می‌شود، این مقررات در کنوانسیون پیش‌بینی شده است: (بند ۲ ماده ۵)

۱- صادر کننده اجازه (کشور مربوطه) بایستی اقدامات لازم جهت تضمین ترجمه صحیح از اثر خارجی را به عمل آورد.

۲- عنوان اصلی اثر و نام پدیدآورنده باید بر روی تمام نسخه ترجمه منتشر شده، درج گردد.

۳- ترجمه باید از روی نسخه اصلی و نه ترجمه آن صورت پذیرد.

۴- کسی که اجازه ترجمه را دریافت کرده است حق واگذاری آن به غیر را ندارد.

۵- دول متعاقد موظف‌اند علامت (c) و نام صاحب حق پدیدآورنده و سال اولین انتشار اثر را در جایی از کتاب که کاملاً به چشم بیاید درج کنند.^{۱۴۳}

هـ: مدت حمایت از حق پدیدآورنده

چنانکه دیدیم، در کنوانسیون برن، مدت حمایت از حق پدیدآورنده تا ۵۰ سال پس از مرگ وی مقرر گردیده بود، اما این مدت برای کشورهای در حال توسعه مناسب نبود و به همین خاطر در کنوانسیون ژنو به ۲۵ سال کاهش یافت.

بنابراین مدت حمایت از اثر، علاوه بر طول حیات پدیدآورنده، ۲۵ سال پس از مرگ وی را نیز شامل است و وراثت وی یا سایر قائم مقامهای قانونی او نظیر مراجع دولتی یا ملی تعیین شده در قانون، در طول این مدت از حقوق مالی و غیرمالی مترتب بر اثر برخوردار خواهند بود. (بند ۱ ماده ۴)^{۱۴۴}

و اما استثنائات وارد بر این مدت‌ها از این قرار است (بند ۲ ماده ۴):

۱- چنانکه آمد اگر ظرف ۷ سال از تاریخ اولین انتشار اثر، ترجمه آن به زبان کشور دیگری منتشر نشود، هر یک از اتباع کشورهای دیگر متعاقد می‌توانند مطابق مقررات کنوانسیون، تقاضای صدور اجازه ترجمه را از مقامات صالح بنمایند.

۲- آثار عکاسی و هنرهای ظریف دستی مشمول مدتهای مذکور نیستند، مگر اینکه مدت حمایت از این‌گونه آثار در کشورهای متعاهدی که از آنها حمایت می‌کنند کمتر از ۱۰ سال نباشد.

۳- در کنوانسیون ژنو، مدت حمایت از آثار مشترک و منتشر شده به صورت مجهول یا با نام مستعار، همین به صورت و برخی گفته‌اند است که مقررات کنوانسیون برن در این مورد جاری است، چراکه این کنوانسیون در واقع حاصل تجدید نظر در کنوانسیون برن است و در موارد

143. A et H.J. Lucas, op. cit., N. 1126, p. 93.

144. Ibid, N. 1125, p. 929.

مسکوت باید به اصل رجوع کرد.^{۱۴۵}

بخش سوم

کنوانسیون جهانی حق مؤلف پاریس ۱۹۷۱^{۱۴۶}

الف: علل انعقاد این کنوانسیون

۱- به عقیده کشورهای در حال توسعه، دو کنوانسیون برن و ژنو بیشتر در راستای حمایت از منافع کشورهای پیشرفته بود و عمدتاً در جهت حمایت از آثار اتباع این کشورها قرار داشت و کماکان کشورهای در حال توسعه که نیاز شدیدی به دست آوردهای جدید علمی و فنی داشتند، می‌بایست هزینه‌های قابل توجهی را تحت عنوان حق مؤلف پرداخت کنند و این امر خود مانع بزرگی بر سر راه ترقی این کشورها و سبب عدم الحاق آنها به دو کنوانسیون مزبور بود.

۲- یونسکو به این نتیجه رسیده بود که اندیشه لزوم احترام و حمایت از مالکیت معنوی هنگامی مثمرتر است که مورد تأیید همه کشورهای جهان قرار گیرد و این امر جز با اتخاذ تدابیری به نفع کشورهای در حال توسعه امکان ندارد.

۳- از سوی دیگر این اندیشه مطرح شد که خالق و پدیدآورنده اثر در واقع از امکانات گوناگون بشری برای خلق اثر خود بهره برده و از حاصل تلاش دیگران نیز استفاده کرده است، بنابراین به انسانهای عصر خود و آیندگان متعهد است و نباید به‌طور انحصاری اطلاعات و معلومات خود را نزد خویش نگه دارد.

۴- شرایط اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی در کشورهای پیشرفته و در حال توسعه تحول وسیعی به خود دیده بود و تجدیدنظر در کنوانسیون‌های قبلی را ایجاب می‌کرد.

با توجه به این عوامل و با تلاش یونسکو، کنفرانس پاریس به سال ۱۹۷۱ با هدف تلفیق دو کنوانسیون برن و ژنو تشکیل یافت و ثمره آن در قالب کنوانسیون جهانی حق مؤلف پاریس ظهور پیدا کرد.

این کنوانسیون شامل ۲۱ ماده، یک اعلامیه، یک قطعنامه و دو پروتکل ضمیمه راجع به حمایت از آثار اشخاص بدون تابعیت و پناهندگان و اجرای کنوانسیون در خصوص آثار سازمان‌های بین‌المللی است.

145. H. Desbois, A. Francon, A. Kerever, op.cit., N. 94-99.

146. Ibid, N. 201-215 – Claude Colombet, op.cit., p. 153-160.

ب: آثار مورد حمایت در کنوانسیون جهانی پاریس (ماده ۱)

در این کنوانسیون نیز همانند دو کنوانسیون قبلی، تعریفی جامع و کلی از آثار فکری مورد حمایت ارائه نگردیده است چرا که امکان حصول توافق بین کشورها بر سر چنین تعریفی وجود نداشته است، به علاوه کشورهای عضو نگران این بوده‌اند که ارائه یک تعریف کلی احتمالاً مانع شمول کنوانسیون نسبت به آثار فکری جدید خواهد گردید، بنابراین به ذکر نمونه‌های روشن و بارز از آثار ادبی، علمی و هنری اکتفا کرده‌اند (آثار موسیقی، نمایشی، سینمایی، نقاشی، کنده‌کاری، مجسمه‌سازی و ...).

ج: اصول حمایت از آثار (مواد ۲-۳)

- ۱- هر یک از دول متعاهد ملتزم می‌شوند که اقدامات لازم تقنینی، قضائی و اجرایی برای حمایت کافی و موثر از حقوق پدیدآورندگان آثار فکری علمی، ادبی و هنری را به عمل آورند، چنانکه در کنوانسیون ژنو نیز چنین تعهدی درج شده است.
- ۲- شرط اصالت و نوآوری اثر و ابتکاری بودن آن ذکر نگردیده و به عهده قوانین داخلی گذاشته شده و طبعاً از سوی کشورها لحاظ می‌گردد.
- ۳- به موجب اصل رفتار ملی، کلیه آثار اتباع هر یک از کشورهای متعاهد اعم از منتشر شده و نشده در این کشورها و دیگر کشورهای متعاهد مورد حمایت است و میزان حمایت برابر با حمایت مقرر شده برای آثار اتباع داخلی است.
- ۴- آثار اتباع دول غیرعضو به شرط اینکه در کشور متعاهد برای اولین بار چاپ و منتشر شوند از حمایت آن کشور برخوردار خواهند بود.
- ۵- هر یک از دول عضو می‌تواند به موجب قوانین داخلی خود، اشخاص مقیم در آن کشور را در حکم اتباع خود بداند.
- ۶- اگر دولت متعاهد، تشریفات نظیر ثبت و تسلیم اظهارنامه ثبتی و پرداخت عوارض و مالیات را برای حمایت از آثار فکری اتباع خود مقرر کرده باشد، نمی‌تواند این تشریفات را در خصوص آثار اشخاصی که اثرشان برای نخستین بار در خارج از این کشور منتشر شده و علامت (c) را بر روی تمام نسخه‌های منتشره همراه با ذکر نام دارنده حق مؤلف و سال نخستین انتشار داشته و مجوز انتشار آن را از پدیدآورنده یا شخص قائم مقام او کسب کرده باشند، اعمال نماید.

د: حقوق پدیدآورنده و محدودیت‌های آن (مواد ۴ مکرر تا ۶)

در این کنوانسیون نیز پدیدآورنده از کلیه حقوق انحصاری مالی و غیرمالی مترتب بر اثر

خود برخوردار است (همانند آنچه در کنوانسیون برن آمده است)، لکن محدودیت‌های بیشتری را نسبت به کنوانسیون ژنو به خود دیده است:

۱- در صورتی که پس از گذشت ۷ سال از تاریخ نخستین انتشار اثر، ترجمه آن به زبان هر یک از دول متعاقد (زبان متداول در آن) از جانب دارنده حق ترجمه یا با اجازه او و توسط دیگری منتشر نشده باشد، هر یک از اتباع دول متعاقد می‌توانند از مقام صلاحیت‌دار این کشورها اجازه‌نامه غیر انحصاری ترجمه اثر مزبور و انتشار آن را تحصیل نمایند.

تحصیل چنین اجازه‌ای مشروط بر این است که امکان تحصیل اجازه از شخص دارنده حق ترجمه بنا به عللی امکان‌پذیر نبوده و یا اینکه نسخه‌های چاپ شده کمیاب گردیده باشد. در عوض، لازم است دول متعاقد تلاش لازم جهت تضمین ترجمه صحیح از اثر را به عمل آورند و حقوق مالی دارنده حق ترجمه را طبق رویه‌های بین‌المللی محاسبه و پرداخت نمایند. (بند ۲ ماده ۵)

۲- کشورهای در حال توسعه می‌توانند با تصویب قوانین داخلی مدت مزبور را از ۷ سال به ۳ سال کاهش دهند. (بند الف - ۱ ماده ۵ مکرر سوم)

۳- حتی این مدت ۳ ساله نیز می‌تواند کاهش یابد مشروط به اینکه اولاً تمام کشورهای پیشرفته عضو کنوانسیون پاریس یا ژنو موافقت کنند، ثانیاً اثر به زبان رایج در کشور محل تقاضا ترجمه گردد، ثالثاً کاهش دوره کمتر از یکسال نباشد، رابعاً ترجمه از زبان‌های فرانسه، انگلیسی و اسپانیایی نباشد، خامساً چنین اجازه‌ای، خاص استفاده‌های آموزشی، دانشگاهی و تحقیقاتی است. (بند ب- ۱ و ۳ ماده ۵ مکرر سوم)

۴- هرگاه یک اثر نوشته که در قالب متن اصلی خود استفاده می‌شود در کشوری نایاب گردد یا قیمت آن از حد متعارف بالاتر رود، اتباع این کشور می‌توانند تحت شرایط خاص مقرر در کنوانسیون (دادن تقاضانامه به یونسکو، محاسبه و پرداخت حقوق مالی دارنده حق مؤلف و اثبات اینکه تحصیل اجازه از وی امکان‌پذیر نبوده است)، اقدام به چاپ آن برای رفع نیازهای آموزشی و علمی و تحقیقاتی نمایند.

۵- سرانجام باید توجه داشت که برعکس کنوانسیون برن، کنوانسیون جهانی پاریس، قواعد مربوط به حداقل حمایت از حقوق غیرمالی (اخلاقی) پدیدآورندگان را در بر ندارد چرا که همه کشورهای گوناگون ملحق شده به این کنوانسیون، حقوق غیرمالی را داخل مفهوم حقوق پدیدآورنده آثار فکری نمی‌دانند،^{۱۴۷} به طوری که برخی از آنها حمایت از این نوع حقوق را به رژیم حقوقی مستقلی نظیر حقوق شخصیت^{۱۴۸} واگذار کرده‌اند.^{۱۴۹}

147. Droits d'auteur.

148. Droits de la personnalité.

هـ: مدت حمایت (ماده ۴)

مدت‌های حمایت از حقوق پدیدآورنده آثار فکری از این قرار است:

- ۱- طول حیات پدیدآورنده؛
- ۲- تا ۲۵ سال پس از مرگ وی برای وراثت یا قائم مقام قانونی دیگر؛ (بند ۲ ماده ۴)
- ۳- درخصوص آثار عکاسی و هنرهای دستی و صنعتی، تا ۱۰ سال از تاریخ اولین انتشار و تولید؛ (بند ۳ ماده ۴)
- ۴- درخصوص مدت حمایت در حالت انتقال حق به دیگری در زمان حیات پدیدآورنده، طبق مفاد قرارداد عمل می‌شود؛
- ۵- کنوانسیون در مورد مدت حمایت از آثار پدیدآورندگان مجهول الهویه یا با نام مستعار تصریحی ندارد و می‌توان گفت که راه‌حل کنوانسیون برن لازم‌الاتباع است.^{۱۵۰}

بخش چهارم

موافقتنامه تریپس ۱۹۹۴

الف: علل انعقاد

تریپس،^{۱۵۱} نام اختصاری موافقتنامه راجع به جنبه‌های تجاری حقوق مالکیت فکری است که در سال ۱۹۹۴، طی سند نهایی مذاکرات دور اروگوئه در چارچوب موافقتنامه عمومی راجع به تعرفه و تجارت (گات)^{۱۵۲} انعقاد یافت و پس از تشکیل سازمان تجارت جهانی (W.T.O)^{۱۵۳} به‌عنوان یکی از ضمائم مهم موافقتنامه سازمان مزبور، از اول ژانویه ۱۹۹۶ به اجرا درآمد. استانداردهای مربوط به قابلیت دسترسی و حوزه شمول و کاربرد حقوق مالکیت فکری یکی از قسمت‌های اصلی این موافقتنامه است که علاوه بر حقوق مالکیت صنعتی، حقوق مؤلف^{۱۵۴} و حقوق مرتبط با آن^{۱۵۵} را نیز دربر می‌گیرد.^{۱۵۶} (مواد ۴۰-۹)

149. Claude Colombet, op.cit., p. 158.

150. H. Desbois, A. Francon, A. Kerever, op.cit., N. 215.

151. Agreement on Trade Related Aspects of Intellectual Property Rights = IRIPS

152. General Agreement on Tariffs and Trade = GATT

153. World Trade Organisation.

154. Copyright = Droit d'auteur

155. Neighboring rights = Droit Voisins

حقوق مرتبط با حقوق مؤلف شامل حقوق هنرمندان اجراکننده آثار ادبی و هنری از جمله خوانندگان، نوازندگان و بازیگران، حقوق تهیه‌کنندگان آثار حقوقی یا فونوگرام و حقوق سازمانهای پخش‌کننده برنامه‌های رادیویی و تلویزیونی است.

به‌طور کلی در موافقتنامه تریپس، حقوق مالکیت فکری و از جمله حقوق مؤلف به مثابه اموالی تلقی شده‌اند که همانند کالاهای مادی و خدمات، دارای ارزش اقتصادی در بازار جهانی‌اند، بازاری که مستلزم یکسانی و یکنواختی سطح حداقل حمایت‌های مقرر در هریک از کشورها است تا از بروز آثار منفی بر تجارت و قدرت رقابت جلوگیری شود. از این‌رو، تریپس طبق ماده یک خود، متضمن حداقل قواعد حمایتی ناظر به مصادیق گوناگون حقوق مالکیت فکری است که هریک از کشورهای عضو سازمان تجارت جهانی ملزم به تبعیت از آنها می‌باشند.

مهمترین علل و زمینه‌های انعقاد موافقتنامه تریپس از این قراراند:

- ۱- کنوانسیون‌های حقوق مؤلف و حقوق مرتبط با آن و نیز کنوانسیون‌های مربوط به حقوق مالکیت صنعتی، فاقد ساز و کارها و اهرم‌های مناسب برای الزام کشورهای عضو به رعایت مقررات این کنوانسیونها و آیین رسیدگی به حل و فصل اختلافات میان آنها بودند.
- ۲- مقررات صریحی راجع به مسائل ناشی از پیشرفت‌های فنی جدید مرتبط با ساخت و استفاده از برنامه‌های رایانه‌ای، پایگاهها و مجموعه‌های اطلاعاتی و انتقال ماهواره‌ای در این کنوانسیونها وجود نداشت.
- ۳- پیشرفت قابل توجه ابزار انتشار بین‌المللی آثار فکری در اثر ظهور تکنولوژی جدید انتقال ماهواره‌ای، پایگاههای اطلاعاتی اینترنتی و توسعه فن‌آوری رایانه‌ای، اتخاذ تدابیر حمایتی قویتری را ایجاب می‌کرد.
- ۴- گسترش سرقت‌های ادبی و هنری موجب نگرانیهای بسیاری شده بود و پیش‌بینی راه‌حلهای مناسبی را اقتضا می‌نمود.
- ۵- لازم بود تدابیری برای کاهش انحرافات و موانع موجود بر سر راه تجارت بین‌المللی و تشویق حمایت مؤثر و کافی از حقوق مالکیت فکری پیش‌بینی گردد تا تجارت بین‌المللی با کمترین مانع ممکن جریان یابد و از داد و ستد کالاهای تقلبی جلوگیری شود.
- ۶- لزوم تشویق ابداعات فنی و انتقال تکنولوژی، پرهیز از اقداماتی که آثار نامطلوبی بر انتقال بین‌المللی تکنولوژی دارد و تضمین مشارکت مؤثر کشورهای عضو سازمان تجارت جهانی در روند مذاکرات به منظور ایجاد توازن بین حقوق و تعهدات متقابل تولیدکنندگان و مصرف‌کنندگان دانش فنی جهت نیل به رفاه اقتصادی و اجتماعی در همه این کشورها، همه و

---

۱۵۶. از دیگر قسمت‌های مهم تریپس که از نوآوری‌های آن محسوب می‌شود، قواعد راجع به اجرای حقوق مالکیت فکری (مواد ۴۱-۶۱)، کسب و حفظ حقوق مالکیت فکری (ماده ۶۲) و جلوگیری از بروز اختلافات و طرق حل و فصل آنها (مواد ۶۴-۶۳) است.

همه مقتضی پیش‌بینی مقررات جدید و مناسب بود (مقدمه و مواد ۷ و ۸ تریپس).^{۱۵۷}

ب: ارتباط تریپس با کنوانسیون حق مؤلف برن (با اصلاحات بعدی تا سال ۱۹۷۱)

۱- طبق بند ۱ ماده ۹ تریپس، کلیه کشورهای عضو ملزم به رعایت مفاد مواد ۱ تا ۲۱ کنوانسیون برن و ضمیمه آن (براساس اصلاحات ۱۹۷۱ پاریس) هستند حتی اگر تاکنون به این کنوانسیون نپیوسته باشند.

بدین ترتیب، عضویت در سازمان تجارت جهانی که الحاق به تریپس، پیش شرط آن است، منجر به الزام‌آور شدن قواعد مندرج در مواد ۱-۲۱ کنوانسیون برن و ضمیمه آن نسبت به هریک از کشورهای عضو می‌گردد و عامل مهمی برای تحقق بیشتر و کاملتر نظم حقوقی جهانی در زمینه حقوق مؤلف به‌شمار می‌آید.

۲- بر اساس بند فوق، مفاد ماده ۶ مکرر کنوانسیون برن، ناظر به حقوق معنوی (اخلاقی) مؤلف، کشورهای عضو تریپس را ملزم نمی‌سازد و لازم‌الاجرا نیست. البته باید توجه داشت کشورهایی که عضو کنوانسیون برن هستند از این معافیت برخوردار نیستند و برعکس موظف‌اند حقوق معنوی مؤلف را در مورد اتباع کلیه اعضاء سازمان تجارت جهانی رعایت کنند حتی اگر کشورهای اخیر خود عضو کنوانسیون برن نباشند، زیرا اولاً طبق بند ۲ ماده ۲ تریپس، هیچ چیز در این موافقتنامه به تعهدات اعضاء در قبال یکدیگر براساس مفاد کنوانسیون برن لطمه نخواهد زد، ثانیاً اصل رفتار ملی و دولت کامله الوداد، طبق مواد ۳ و ۴ تریپس چنین اقتضایی دارد.^{۱۵۸}

ج: آثار مورد حمایت

براساس مستفاد از بند ۱ ماده ۹ تریپس، آثار علمی، هنری و ادبی مورد حمایت این موافقتنامه اصولاً همان آثار مورد حمایت کنوانسیون برن است که طیف وسیع و نامحدود آثار ادبی و هنری و علمی را دربر می‌گیرد. با این همه در ماده ۱۰ تریپس، به برنامه‌های رایانه‌ای و مجموعه داده‌ها^{۱۵۹} یا پایگاه‌های اطلاعاتی پرداخته شده و تصریح شده است که چنین آثاری چه

157. A. Bertrand, Le droit d'auteur et les droits voisins, 2e édition, Dalloz, pans et Dleta, Paris, 1999, N. 10. 19, p. 476-477.

- مرکز تجارت بین‌الملل وابسته به سازمان تجارت جهانی و دبیرخانه مشترک‌المنافع، راهنمای تجاری دوراروگوئه، ترجمه مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی، تهران، چ ۱، ۱۳۷۵، ص ۴۱۹ به بعد - مریم آموزگار، کپی‌رایت و حقوق مرتبط در موافقتنامه راجع به جنبه‌های تجاری مالکیت معنوی، مجله پژوهش‌های حقوقی، ش ۳، ۱۳۸۲، صص ۱۵۶-۱۵۵.
۱۵۸. وایبو، بررسی مقایسه‌ای حقوق مالکیت فکری در سازمان جهانی تجارت و سازمان جهانی مالکیت فکری، بزرگی، دکتر وحید، مترجم، چ ۱، مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی، تهران، ۱۳۸۴، صص ۹-۷.

159. Computer programs and Compilations of data.

در قالب کدهای اصلی^{۱۶۰} (به زبان قابل درک برای عموم) و چه در قالب کدهای دیدنی،^{۱۶۱} (به زبان ماشین)، به‌عنوان اثر ادبی مشمول حمایت دانسته شده‌اند.

در این مورد باید به نکات زیر توجه کرد:

۱- اگرچه در کنوانسیون برن، به دو نوع اثر فکری فوق تصریح نشده است اما عموماً پذیرفته شده که عبارت «هرگونه آثار ادبی، هنری و علمی صرف‌نظر از شکل یا نحوه ارائه آنها» در بند ۱ ماده ۲ این کنوانسیون، چنین آثاری را نیز دربرمی‌گیرد؛ با این همه، تدوین‌کنندگان موافقتنامه تریپس ترجیح داده‌اند به‌جای اکتفا به چنین تفسیری، برنامه‌های رایانه‌ای و مجموعه داده‌ها را مورد تصریح قرار دهند تا جای هیچ تردیدی باقی نماند.^{۱۶۲}

۲- تصریح به «ادبی بودن» دو نوع اثر مذکور، به منظور پرهیز از تلقی آنها به‌عنوان اثر هنری کاربردی است که مدت حمایت از آن طبق موافقتنامه تریپس، ۲۵ سال از تاریخ ایجاد اثر بوده و منوط به رفتار متقابل است. به عبارت دیگر، مقصود این بوده است که برنامه‌های رایانه‌ای و مجموعه داده‌ها مشمول حمایت ۵۰ ساله (طبق بند ۷ ماده ۲ و بند ۴ ماده ۷ کنوانسیون برن) قرار گیرند،^{۱۶۳} اما برخی معتقدند که این‌گونه آثار جزو هنرهای کاربردی و تابع رژیم حمایتی خاص آنها هستند.^{۱۶۴}

د: اصول حمایت

۱- اصل رفتار ملی^{۱۶۵}

در ماده ۳ تریپس، اصل رفتار ملی همانند مواد ۳ تا ۵ کنوانسیون برن مورد تصریح قرار گرفته و به‌موجب آن هریک از کشورهای عضو ملزم است در حمایت از حقوق مؤلفین بین اتباع خود و اتباع دیگر کشورها تبعیض قائل نشود.

واژه حمایت در ماده مزبور تمام مراحل اکتساب، حفظ، اجرا، قلمرو شمول و قابلیت دسترسی حقوق مالکیت فکری را شامل است و اصل رفتار ملی بر تمام این مراحل حاکمیت دارد. بدین جهت هریک از کشورهای عضو سازمان تجارت جهانی می‌تواند در هریک از دیگر کشورهای عضو آن، حمایتی هم‌سطح با اتباع آن کشورها در مورد آثار چاپ نشده خود یا آثاری که برای اولین بار خارج از کشور مورد نظر چاپ شده است، مطالبه نماید (مواد ۵-۳ کنوانسیون برن).

160. Source Codes.

161. Object Codes.

۱۶۲. همان، ص ۱۰.

۱۶۳. همان.

۱۶۴. مریم آموزگار، همان، ص ۱۵۹.

165. National Treatment Principle.

۲- اصل دولت کامله الوداد^{۱۶۶}

طبق ماده ۴ تریپس، هرگونه امتیاز یا معافیتی که یک کشور عضو به اتباع کشور دیگری اعطا کند، فوراً و بدون هیچ قید و شرطی به اتباع سایر کشورهای عضو (WTO) اعطا خواهد شد، گرچه کشور مزبور عضو (WTO) نباشد. این اصل که از ابتکارات تریپس است و در کنوانسیونهای حقوق مؤلف سابقه نداشته است ابزار مناسبی برای تحقق هرچه بیشتر نظم واحد جهانی در حوزه حمایت از حقوق مؤلفین به شمار می آید.^{۱۶۷}

۳- اصل خلاقیت و نوآوری که شرط اساسی حمایت از آثار فکری است و در ماده ۲ کنوانسیون برن مورد تصریح قرار گرفته، امروزه به درجه‌ای از بدهت و وضوح رسیده است که تدوین کنندگان تریپس نیازی به ذکر آن ندیده‌اند.

۴- در مورد تشریفات کسب و حفظ حقوق مؤلف، اعتقاد بر این است که اصول مندرج در ماده ۶۲ تریپس، هیچ تعارضی با مفاد کنوانسیونها و معاهدات حقوق مؤلف تحت نظارت سازمان جهانی مالکیت فکری وجود ندارد و اصول مندرج در آنها در واقع مکمل مفاد ماده ۶۲ تریپس است.^{۱۶۸}

از این رو می‌توان گفت مفاد ماده ۳ کنوانسیون ۱۹۵۲ ژنو که در واقع اصلاحیه کنوانسیون برن در خصوص اصل تشریفات است کماکان مجری است و هریک از کشورهای عضو (WTO) می‌تواند تشریفات که برای حمایت از آثار فکری اتباع خود اعمال می‌کند در مورد آثار اتباع خارجی نیز اجرا نماید و البته استثناء مقرر در ماده ۳ کنوانسیون ۱۹۷۱ پاریس باید مراعات گردد.

ه: حقوق پدیدآورندگان

۱- به‌طور کلی براساس مفاد بند ۱ ماده ۹ تریپس، کلیه حقوق مالی مقرر در کنوانسیون برن و اصلاحات آن، در این موافقتنامه پذیرفته شده و کشورهای عضو (WTO) ملزم به رعایت آنها هستند.

۲- علاوه بر حقوق مالی مزبور، یک حق مالی جدید تحت عنوان حقوق اجاره‌ای^{۱۶۹} در

166. The Most Favoured Nations Principle = MFN

167. W. Cornish and D. Liwelyn, Intellectual Property, 5th edition, Sweet and Maxwell, London, 2003, No. 10-55, p. 417.

۱۶۸. وایپو، همان، صص ۶۰-۵۹.

169. Rental Rights.

ماده ۱۱ تریپس به رسمیت شناخته شده است:

پدیدآورندگان برنامه‌های کامپیوتری و آثار سینمایی و وراث آنها می‌توانند اجازه تجاری نسخه اصل یا کپی آثار خود به عموم را اجازه داده یا از آن منع کنند. با این همه اگر اجازه تجاری این‌گونه آثار به تکثیر غیرمجاز منجر نشود و به حق تکثیر مؤلفین لطمه‌ای وارد نسازد، شناسایی حقوق اجازه‌ای از سوی کشورهای عضو الزامی نخواهد بود.^{۱۷۰}

شناسایی چنین حق مالی، در راستای اعمال حق مؤلفین بر تجاری کردن^{۱۷۱} اثر خود تلقی می‌گردد.

۳- بنا به صریح بند ۱ ماده ۹ تریپس، کشورهای عضو (WTO) اصولاً حق یا تعهدی در رابطه با حقوق معنوی مذکور در ماده ۶ مکرر کنوانسیون برن ندارند، با این همه اگر کشوری از کشورهای عضو WTO، عضو کنوانسیون برن نیز باشد ملزم به رعایت این نوع حقوق در مقابل کشورهای دیگر است حتی اگر این کشورها عضو کنوانسیون برن نباشند (بند ۲ ماده ۳ و مواد ۳-۴ تریپس).

۴- محدودیت‌های حقوق پدیدآورندگان

طبق ماده ۱۳ تریپس، اعضاء سازمان تجارت جهانی (WTO) می‌توانند محدودیت‌ها یا استثنائاتی را در مورد حقوق انحصاری پدیدآورندگان در برخی موارد خاص وضع کنند، مشروط بر اینکه با بهره‌برداری متعارف مؤلفین از اثر خویش در تعارض نباشد و به منافع مشروع آنها لطمه نزند.

به‌طور کلی عقیده بر این است که هیچ تعارضی میان کنوانسیون برن و موافقتنامه تریپس در این مورد وجود ندارد و در ماده ۱۳ تریپس تقریباً همان الفاظ و عبارات بند ۲ ماده ۹ کنوانسیون برن به کار رفته است.^{۱۷۲}

و: مدت حمایت

۱- تریپس برخلاف کنوانسیون برن، مؤلف بودن شخص حقوقی را پذیرفته است و مدت حمایت از آثار اشخاص حقوقی را حداقل ۵۰ سال از تاریخ پایان اولین سال انتشار مجاز اثر و در

۱۷۰. همان، صص ۱۳-۱۲.

171. Commercialization.

۱۷۲. وایپو، همان، صص ۱۶-۱۵؛ مریم آموزگار، همان، ص ۱۶۱.

صورت عدم انتشار مجاز، از تاریخ ایجاد اثر مقرر کرده است (ماده ۱۲)، اما اگر مؤلف، شخص طبیعی باشد، مدت حمایت طبق بند ۱ ماده ۷ کنوانسیون برن، علاوه بر طول مدت حیات وی، ۵۰ سال از تاریخ مرگ وی خواهد بود.

۲- مدت حمایت از آثار عکاسی و هنرهای کاربردی، همانند کنوانسیون برن، حداقل ۲۵ سال پس از ایجاد و خلق اثر است. (ماده ۱۲)

۳- مدت حمایت از آثار سینمایی، حداقل ۵۰ سال از تاریخ انتشار مجاز اثر است. (ماده ۱۲)

ز: مقررات مربوط به کشورهای در حال توسعه^{۱۷۳}

در قسمت ششم موافقتنامه تریپس، تحت عنوان ترتیبات انتقالی و ملی سه ماده (۶۷-۶۵) تدابیری به نفع کشورهای در حال توسعه در خصوص زمان لازم الاجرا شدن مفاد تریپس نسبت به آنها مقرر شده است:

۱- کشورهای دارای کمترین سطح توسعه‌یافتگی مجاز هستند اجرای این موافقتنامه را بجز دو اصل رفتار ملی و دولت کامله الوداد، تا ده سال یعنی تا اول ژانویه ۲۰۰۶ میلادی به تأخیر اندازند و این مدت برای کشورهای در حال توسعه و کشورهای در حال گذر از اقتصاد برنامه‌ای به اقتصاد آزاد، چهار سال یعنی تا اول ژانویه ۲۰۰۰ میلادی بوده است. (بندهای ۳-۲ ماده ۶۵ و بند ۱ ماده ۶۶ تریپس).

۲- در مورد انتقال تکنولوژی (فن‌آوری)، دو مقرره پیش‌بینی شده است:

«اولاً، کشورهای توسعه‌یافته عضو WTO موظفاند انگیزه‌های لازم برای پیشبرد و تشویق انتقال فن‌آوری به کشورهای دارای کمترین سطح توسعه‌یافتگی را در شرکتها و مؤسسات داخلی خود ایجاد نمایند. (بند ۲ ماده ۶۶)

ثانیاً، هریک از کشورهای توسعه‌یافته عضو، ملزم هستند در صورت تقاضای کشورهای در حال توسعه یا دارای کمترین سطح توسعه‌یافتگی، به همکاری‌های فنی و مالی لازم با این کشورها برای تسهیل اجرای مفاد تریپس اقدام نمایند. (ماده ۶۷)».

---

173. W. Cornish and D. Liwelyn, op. cit., No. 9-33, p. 364.

بخش پنجم معاهده حق مؤلف وایپو ۱۹۹۶^{۱۷۴}

الف: علل انعقاد

یکی دیگر از تلاش‌های جامعه بین‌المللی برای پُر کردن خلأها و رفع نقائص کنوانسیونهای حقوق مؤلف در قالب کمیته کارشناسی سازمان جهانی مالکیت فکری (WIPO) صورت گرفت و با پرداختن به مسائلی که بعضاً در موافقتنامه تریپس نیز مطرح نشده بود، گام مهم دیگری در این راستا برداشت که ثمره آن در قالب معاهده حق مؤلف وایپو به سال ۱۹۹۶ میلادی در شهر ژنو و با استناد به ماده ۲۰ کنوانسیون برن که به دول عضو اجازه انعقاد معاهداتی راجع به آثار ادبی و هنری داده است، ظاهر گردید. این معاهده از تاریخ ۶ مارس ۲۰۰۲ به اجرا درآمده و زیر نظر سازمان جهانی مالکیت فکری (وایپو) اداره می‌شود.

ب: نوآوری‌ها

۱- توسعه آثار ادبی، هنری تحت حمایت

در این معاهده، برنامه‌های رایانه‌ای صرف نظر از نوع رسانه یا روش و شکل نمود عینی آنها و نیز مجموعه داده‌ها و اطلاعات تهیه شده در اشکال گوناگون (همانند سایت‌های رایانه‌ای)، صراحتاً در زمره آثار تحت حمایت قرار داده شده‌اند.

۲- توسعه حقوق پدیدآورندگان

در معاهده وایپو، سه نوع حق مالی دیگر به حقوق مالی مؤلفین اضافه گردیده که در کنوانسیونهای حق مؤلف سابقه نداشته است:

۲-۱- حق اجاره

پدیدآورندگان، حق صدور اجازه اجاره نسخه‌های اصلی و کپی برنامه‌های رایانه‌ای، آثار سینمایی و آثار صوتی ضبط شده خود به عموم یا منع از آن را دارند.

---

174. Wipo Copyright Treaty = WCT

۲-۲- حق توزیع

پدیدآورندگان، حق صدور اجازه قرار دادن نسخه‌های اصلی یا کپی اثر خود در دسترس عموم از طریق فروش و سایر طرق انتقال مالکیت یا منع از آن را دارند.

۲-۳- حق ارسال برای عموم

مؤلفین، حق صدور اجازه هر نوع ارسال اثر خود برای عموم از طرق گوناگون ارتباطی و یا منع از آن را دارا می‌باشند.

۳- کلیه کشورهای عضو معاهده حق مؤلف وایپو ملزم به رعایت مقررات کنوانسیون برن (با اصلاحات بعدی) هستند حتی اگر رسماً به این کنوانسیون ملحق نشده باشند، اما اصل عضویت در معاهده وایپو اختیاری است.^{۱۷۵}

نتیجه‌گیری

الف- قواعد بین‌المللی حاکم بر حقوق پدیدآورندگان آثار فکری علمی، ادبی و هنری (حقوق مؤلف) از زمان تصویب اولین کنوانسیون راجع به حق مؤلف در ۱۸۸۶ تا به حال در عین ثبات و استمرار در بسیاری از اصول و ضوابط موجود، دگرگونی قابل توجهی داشته است. این تحولات اساساً با هدف تأمین حداکثر حقوق مالی و غیرمالی پدیدآورندگان در عین تضمین بهره‌مندی همه ملت‌ها از ثمرات و دست‌آوردهای مادی و معنوی حاصل از این‌گونه پدیده‌ها رخ داده است و بدین منظور، کشورهای پیشرفته و سازمان‌های بین‌المللی سعی کرده‌اند قواعد حقوقی حاکم بر این عرصه را چنان تنظیم کنند که منافع و مصالح کشورهای در حال توسعه را نیز تأمین نموده و آنها را به پیوستن به کنوانسیون‌ها، معاهدات و موافقتنامه‌های بین‌المللی ترغیب نماید.

ب- اصول و ضوابط کلی حاکم بر حقوق آفرینش‌های علمی، ادبی و هنری در سطح بین‌المللی در حال حاضر از این قراراند:

۱- در هیچ یک از کنوانسیون‌ها، معاهدات و موافقتنامه‌های بین‌المللی، تعریفی از آثار علمی، ادبی و هنری مورد حمایت ارائه نشده و با ذکر مصادیق مهم این‌گونه آثار که به صورت غیرحصری بیان شده‌اند، امکان حمایت از هرگونه آفرینش فکری جدید در آینده فراهم شده است. با این همه در موافقتنامه تریپس و معاهده حق مؤلف وایپو، برنامه‌های رایانه‌ای و مجموعه داده‌ها به‌طور خاصی مورد تصریح قرار گرفته است تا بر شمول حمایت نسبت به آنها به‌عنوان

175. Wipo, Summary of the Wipo Copyright Treaty, Geneva, 2000, pp. 2-7.

مصادیق جدید و پیشرفته مالکیت فکری ادبی تأکید گردد.

۲- اصل اساسی تمام کنوانسیونها، معاهدات و موافقتنامه‌های بین‌المللی که در واقع روح و جوهره آنها را تشکیل می‌دهد، لزوم رفتار و برخورد مساوی با آثار علمی، ادبی و هنری خارجی در هر یک از کشورهای عضو است، به طوری که اصولاً تفاوتی بین رژیم حقوقی حاکم بر این نوع آثار و آثار مشابه داخلی و ملی وجود نداشته باشد. (اصل رفتار ملی)

۳- آثار فکری مورد حمایت، تنها پدیده‌هایی را شامل می‌شود که حاصل خلاقیت و نوآوری پدیدآورنده بوده و به دور از تقلید و کپی‌برداری از دیگران باشد.

۴- حسب تصمیم هر یک از کشورهای متعاقد، رعایت تشریفات مقرر در هر یک از این کشورها برای حمایت حقوقی از آثار فکری داخلی، شرط حمایت از آثار خارجی نیز خواهد بود. (اصل تشریفات)

۵- حقوق پدیدآورندگان آثار فکری علمی، ادبی و هنری به دو دسته کلی غیرمالی (معنوی یا اخلاقی) و مالی تقسیم می‌شود:

۵-۱- دسته اول شامل حق حفظ نام خود بر اثر، پاسخگویی به نقدها، حق انتشار و خودداری از آن، مقابله با تغییر شکل و تحریف محتوای اثر (از طریق الحاق، حذف و تغییر آن)، حق تجدید نظر در شکل و محتوای اثر و مقابله با هرگونه لطمه به اثر که شهرت و شرف پدیدآورنده را لکه‌دار کرده و ناقض شأن و احترام اوست، می‌باشد.

این حق‌ها، حداقل‌هایی هستند که تمام کشورهای متعاقد جز در موارد استثنایی استفاده از حق شرط (رزرو)، موظف به رعایت آنها در حقوق داخلی خود می‌باشند اما مقرر کردن سایر حقوق غیرمالی نظیر حق افشاء و حق انصراف، با این همه در موافقتنامه تریپس که عمدتاً به جوانب تجاری حقوق مالکیت فکری توجه دارد، کشورهای عضو سازمان تجارت جهانی اصولاً الزامی به رعایت مفاد ماده ۶ مکرر کنوانسیون برن در خصوص حقوق معنوی ندارند مگر اینکه عضو این کنوانسیون یا معاهده حق مؤلف واپس باشند به اختیار قانونگذاران ملی و نهاده شده است.

۵-۲- حقوق مالی پدیدآورندگان شامل حق انتشار و تکثیر (عوض مالی انتشار و تکثیر)، حق ترجمه، حق اقتباس و تبدیل و نمایش و عرضه به طرق گوناگون، ضبط صوتی و تصویری، حق تعقیب، حق اجاره، توزیع و ارسال برای دسترسی عمومی است و اینها نیز حداقل‌هایی هستند که جز در موارد مجاز اعمال حق شرط، باید در قوانین داخلی نیز انعکاس یابند.

۶- حداقل مدت حمایت از حقوق مالی، علاوه بر طول حیات پدیدآورنده، ۲۵ تا ۵۰ سال پس از مرگ وی است که وراثت یا قائم مقام قانونی دیگر از آن بهره‌مند می‌شوند و اگر پدیدآورنده، شخص حقوقی باشد مبدأ محاسبه این مدت‌ها، پایان سال اول انتشار مجاز اثر و در

صورت عدم انتشار مجاز، تاریخ ایجاد اثر است و اگر اثر، سینمایی باشد، مبدأ محاسبه، تاریخ انتشار مجاز اثر و یا تاریخ دسترسی مجاز عموم مردم به آن خواهد بود. البته در مواردی استثنایی نظیر آثار عکاسی و هنرهای دستی مدت حمایت به زمان کمتری بین ۱۰ تا ۲۵ سال از تاریخ اولین انتشار و تولید کاهش یافته است.

۷- حمایت از حقوق غیرمالی علاوه بر طول حیات پدیدآورنده پس از مرگ وی و حداقل تا زمان زوال حقوق مالی قائم مقام او ادامه می‌یابد و البته این اجازه داده شده است که کشورهای متعهد حسب باورها و واقعیات موجود داخلی، برخی از حقوق غیرمالی را با مرگ پدیدآورنده پایان یافته مقرر کنند اما روشن است که برخی از این حقوق همانند حق نام، همیشگی و غیرقابل زوال هستند.

۸- حداقل مدت حمایت از آثار بدون نام یا با نام مستعار (ناشناخته) ۵۰ سال پس از زمانی است که در دسترس عموم قرار گرفته‌اند.

۹- در کنوانسیون‌های بین‌المللی حق مؤلف به خصوص در دو کنوانسیون ژنو و پاریس و نیز موافقتنامه تریپس، مقررات خاصی به نفع کشورهای در حال توسعه پیش‌بینی شده است تا این کشورها بتوانند در عین الحاق به این کنوانسیونها، به‌نحو مطلوبی از دستاوردهای فکری، علمی، فنی، هنری و ادبی کشورهای پیشرفته در راه پیشرفت و توسعه همه‌جانبه خویش استفاده کنند و نگرانی از هزینه‌های سنگین پرداخت حقوق مالی پدیدآورندگان آثار فکری که مانع بزرگی در این راه به شمار می‌رود، مرتفع گردد و بدین ترتیب در عین تأمین و حفظ نظم حقوقی عادلانه بین‌المللی در زمینه حقوق پدیدآورندگان آثار فکری علمی، ادبی و هنری، مصالح کشورهای در حال توسعه نیز رعایت شود.

۱۰- علی‌رغم انعقاد موافقتنامه تریپس در ۱۹۹۴ و معاهده وایپو در ۱۹۹۶، هنوز هم شالوده و اساس رژیم حقوقی حاکم بر آثار علمی، ادبی و هنری را کنوانسیون برن ۱۸۸۶ (با اصلاحات بعدی)، تشکیل می‌دهد.